

**Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta
Katedra sociologie**

**Role a význam tradic v životním způsobu
Role And Importance Of Traditions In The Way Of Life**

Diplomová práce

Magdalena Ettlerová

**Vedoucí práce: PhDr. Jana Duffková, CSc.
Praha, 2006**

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a že jsem uvedla všechny použité prameny a literaturu.

V Praze dne 15. 12. 2006

Magdalena Ettlerová

Chtěla bych poděkovat vedoucí práce PhDr. Janě Duffkové, CSc. za metodické vedení a cenné připomínky. Děkuji též Centru pro výzkum veřejného mínění, kde mi bylo umožněno připravit do výzkumu baterii otázek týkající se tématu tradice a poté využít získaná data z daného šetření. Dále děkuji své rodině a přátelům za veškerou pomoc a zvláště podporu při studiu a psaní této práce.

Obsah

ÚVOD	5
1. TRADICE	8
1.1 POJEM TRADICE	8
1.2 VYMEZENÍ SOUVISEJÍCÍCH POJMŮ	13
1.2.1 Tradice a zvyky	13
1.2.2 Tradice a obyčej	14
1.2.3 Tradice a rituál	14
1.2.4 Tradice a kultura	16
1.2.5 Tradice a generace	16
1.2.6 Tradice a paměť	18
1.3 POJETÍ TRADICE V SOCIOLOGII	20
1.3.1 Socializace	23
1.3.2 Sociální statika	23
1.3.3 Instituce a sociální role	24
2. ŽIVOTNÍ ZPŮSOB	27
2.1 PODOBA ŽIVOTNÍHO ZPŮSOBU	27
2.2 ZÁKLADNÍ POJMY	28
2.3 POJETÍ ŽIVOTNÍHO ZPŮSOBU V SOCIOLOGII	28
2.4 ŽIVOTNÍ ZPŮSOB V SOUČASNOSTI	29
3. TRADICE V ŽIVOTNÍM ZPŮSOBU	31
3.1 TRADIČNÍ A MODERNÍ SPOLEČNOST	31
3.2 VLIV OSVÍCENSTVÍ NA POSTAVENÍ TRADICE V ŽIVOTNÍM ZPŮSOBU	33
3.3 VLIV KONZERVATISMU NA POSTAVENÍ TRADICE V ŽIVOTNÍM ZPŮSOBU	35
3.4 TRADICE V ŽIVOTNÍM ZPŮSOBU SPOLEČNOSTI A JEDNOTLIVCE	37
3.4.1 Z pohledu společnosti	37
3.4.2 Z pohledu jedince	38
3.5 FUNKCE TRADICE V ŽIVOTNÍM ZPŮSOBU	40
3.5.1 Hermeneutická funkce	40
3.5.2 Normativní funkce	41
3.5.3 Legitimizační funkce	42
3.5.4 Identifikační funkce	43
3.6 ZMĚNY FUNKCÍ TRADICE V ŽIVOTNÍM ZPŮSOBU	44
3.7 TRADICE V GLOBALIZACI	46
3.8 ZMĚNY V PŘENOSU	47
3.9 RIZIKA TRADICE V ŽIVOTNÍM ZPŮSOBU	49
3.9.1 Morální deficit	49
3.9.2 Střet rozdílných tradic	50
3.9.3 Ustrnutí v minulosti	52
3.9.4 Sociální neukotvenost	55
4. VÝZNAM SLAVENÍ SVÁTKŮ	57
4.1 SLAVENÍ SVÁTKŮ V TRADIČNÍ SPOLEČNOSTI	59
4.2 SLAVENÍ SVÁTKŮ V MODERNÍ SPOLEČNOSTI	61
ZÁVĚR	66
POUŽITÁ LITERATURA	69
RESUMÉ	70

Role a význam tradic v životním způsobu

Diplomová práce se věnuje významu a roli tradice v současném životním způsobu. Tradicí se rozumí myšlenky, fyzické objekty či vzorce jednání, které se opakují, zpřítomňují hodnoty, jsou spojené s minulostí, kolektivní ve svém dodržování a předávání a zahrnují prvek kontroly uplatňované určitou autoritou.

Je uveden rozšířený předpoklad ovlivněný myšlenkami osvícenství, který konstatuje, že pozice tradice ve společnosti slábne. Text toto tvrzení problematizuje poukázáním na stále trvající i nově vznikající tradice. Tradiční vzorce si udržují své místo v životě společnosti, protože plní důležité funkce při vytváření identity, pochopení světa i jedincova postavení v něm.

Je uvedeno, že vnímání tradice se oproti její pozici v tzv. tradiční společnosti nepochybně změnilo. Lidé se méně nechávají ovlivňovat tradičními autoritami a pečlivě si brání svou svobodu. Většinou s opatrností přistupují k tomu, co by je více uvazovalo a kladlo na ně nechtěné povinnosti. Oproti dřívějším možnostem se jedinci v současnosti mnohem častěji setkávají s rozdílnými životními způsoby, jinými tradicemi a zvyky. Dnešní člověk si více uvědomuje neuniverzálnost své tradice a svůj životní způsob vnímá reflexivněji. Rovněž bylo porovnáno slavení svátků v tzv. tradiční a moderní společnosti.

Je poukázáno na riziko vzniku krajních situací, kdy zdůrazňování jedné tradice vede k nesnášenlivosti k odlišnostem, nebo kdy na druhé straně potlačování tradice vytváří člověka bez identity.

Tradiční a moderní prvky se v životním způsobu tedy nevyklučují. Bylo zjištěno, že tradice má v současném způsobu života své významné místo, ale i svá jasná omezení.

Byla vyhodnocena data týkající se vnímání důležitosti různých typů tradic. Respondenti uváděli jako rozhodně důležité nejčastěji rodinné tradice. Jako méně významné označovali konkrétní druhy náboženských a národních tradic.

Úvod

V horizontu zájmu současného člověka je především jeho přítomná každodennost. Snaha o celistvý pohled na svůj život ho zatěžuje a nic rychle zhodnotitelného nepřináší. Často tedy nepřemýšlí nad kontinuitou svého života a vlastním postavením ve světě. Potřebu zakotvení většinou pociťuje jen v mezních situacích svého života, při řešení otázek života a smrti, při životních krizích. Pocit životního ukotvení a kontinuity může být nabídnut člověku prostřednictvím tradice.

Tato diplomová práce se bude věnovat souvislostem mezi tradicí, současnou společností a každodenním životem. Ve své práci se chci ptát po roli a významu tradice v životě člověka, po funkcích, které plní, a způsobech, jakými ovlivňuje jednání a myšlení lidí, často aniž si to sami uvědomují. Je natolik propojena s každodenností, že se lidé nad jejím působením obvykle nezamýšlejí. Téma tradice v životním způsobu mě zaujalo určitým rozporem, které v sobě nese. Tradice je zpravidla považována za něco, co patří do minulosti. Výrazem tradiční se pak obvykle rozumí protiklad k modernímu. Tato práce by se však měla věnovat významu tradičního pro současnost.

Slovo tradice se v běžné řeči užívá v nejrůznějších souvislostech. Mluví se o tradici Vánoc, tradici regionu, židovských tradicích, tradičních rolích muže a ženy nebo tradici firmy. Také ve společenských vědách nalézáme zmínky o tradici. Zájem vědy se týká především konkrétních podob tradice, které však bývají spíše okrajového významu. Vědecké bádání se příliš nezabývá analýzou tradice na obecné rovině. Toto opomíjení může být ovlivněno právě předpokladem, že rozvoj moderních společností je doprovázen slábnutím role tradičního ve společenském životě. Pro docenění významu tradice je třeba porozumět její podstatě a učinit z ní předmět odborné diskuse.

Vztah současné společnosti k tradici a obecně k minulosti je heterogenní. Na jednu stranu se setkáváme s kritikou tradičnosti. Způsob života ve vyjetých kolejích tradic není považován za rozumný a vhodný. Předpokládá se, že existující situace a její stávající řešení je třeba stále vylepšovat, protože zděděné je chápáno za nedostatečné pro změněné a neustále se měnící podmínky. Na straně druhé jsou lidé fascinováni starými předměty, obdivují historii a významné osobnosti. Také se

objevují návraty k tradičním myšlenkám a postupům. V jiných případech se minulost oceňuje, ale nepřijímá jako model pro budoucnost. Naopak se lidé vůči ní chtějí vymezit a vytvářet něco nového.

Text diplomové práce nejprve představí vymezení tradice, její souvislost s dalšími pojmy a různá pojetí v sociologických dílech. Druhá část se bude věnovat otázce životního způsobu. Ve třetí kapitole bude oblast tradice vnesena do kontextu způsobu života. V této ústřední části se budu snažit hledat, jaké místo tradice v současnosti má, jaké jsou s ní spojené funkce i rizikové momenty. Poslední kapitola se bude zabývat konkrétní podobou tradic v životním způsobu, kterou je slavení svátků. Bude představena podstata svátků a role, kterou plnily v tradiční společnosti a které plní dnes.

Diplomová práce se snaží téma tradice v životním způsobu uchopit v jeho komplexnosti. Vzhledem ke svému rozsahu a provázanosti jevu s mnoha dalšími fenomény však nemůže postihnout všechny aspekty do podrobnosti. Tento text však má být sociologickým nastíněním dané problematiky.

1. Tradice

1.1 Pojem tradice

Pojem tradice je mnohoznačný. Jeho nejzákladnějším významem je označení toho, co je předáváno nebo odkazováno z minulosti do přítomnosti. Pro běžné pojetí slova tradice není určující, zda předmětem tradice je fyzický objekt, nebo myšlenková konstrukce. Není podstatné, jak dlouho by se daný vzorec měl mezi lidmi předávat, ani jakým způsobem, tedy zda ústní či psanou formou. Tradice také nemusí podávat důkaz o pravdivosti předmětu nebo informace o autorech. To vše nerozhoduje o tom, co je chápáno jako tradice. Hlavním kritériem zůstává pouze to, aby byla vytvořena lidskou činností či myšlením a odkazována z jedné generace na druhou.

O tradici se hovoří v různých souvislostech, jako o náboženské, národní, lidové, rodinné tradici atd. Některé tradice je však obtížné zařadit pouze do jednoho typu. V dějinách lidské společnosti se rovněž označuje jako tradice určitý způsob hodnocení (např. socialistická tradice). Většinou se tím myslí pouze to, že v daném období se skupina lidí dívala na konkrétně vymezený předmět určitým způsobem.

Slovo tradice pochází z latinského výrazu *traditio* znamenající odevzdávání, vypravování, zpráva. *Traditio* byl způsob převodu vlastnictví osobního majetku v římském právu. Dědic přebíral závazek chránit a pečovat o majetek, který přecházel z jedné generace na druhou. [Giddens 2000 : 54] V současnosti nabývá definování tradice různých forem. V této práci se tradicí chápe sociální proces, jímž jsou kontinuálně předávány z generace na generaci duchovní hodnoty, hodnotové postoje, zvyky, obyčeje a jiné složky kulturního dědictví včetně sociálních norem a vzorů chování. [Geist 1992 : 513]

Tradicí se mohou stát nejrůznější materiální objekty - budovy, památníky, starožitnosti, dokumenty, literární díla, sochy, obrazy, nářadí, mince, stroje atd. Tradice je také zahrnuta v dovednostech a technologiích, v náboženstvích a vědě. Ve společnosti plní tradice významnou roli v rodinách, církvích, vzdělávacích institucích, ve státu, politických stranách a právním řádu. Do tradice náleží vše, co společnost dané doby vlastní a co existovalo již před nástupem nynějších „vlastníků“.

Tradicí tedy mohou být fyzické artefakty i myšlenky. Zahrnuje ústně i písemně podávané myšlenky. Může obsahovat světské i posvátné ideje. Tradicí jsou jak přesvědčení přijatá bez silné reflexe, tak racionální myšlenky formované logickou dedukcí. Zahrnuje ideje považované za duchovně zjevené i interpretace tohoto myšlení (např. židovský Talmud).

Na druhou stranu jako tradice nemohou být označeny pouhé produkty fyzických procesů. Předávaným předmětem v rámci tradice rovněž nemůže být konkrétní lidské jednání. Daná činnost totiž netrvá déle než dobu, která se vyžaduje pro její provedení, a pak mizí. Předavatelnými částmi jednání jsou tak jen jeho vzorce a dále myšlenky, které požadují, doporučují, dovolují či zakazují opakování takových vzorců. [Shils 1981 : 12]

Kvůli existenci různých definic je obtížné stanovit zcela přesné hranice, od kterých se již má určitý vzorec nazvat tradicí a kdy jí ještě není. Podstatou tradičnosti je předávání vzorce od exponenta k příjemci. Tradicí nemůže být myšlenka či předmět, které se hned po ustanovení opustí a nemají žádné další příjemce. Pokud se myšlení nebo chování ujme, ale trvá jen krátce, také není tradicí. Řetězec předávání by měl trvat určitou dobu.

Doba trvání tradice se vyjadřuje v termínu generací¹. Není to přesné, protože generace samy mají různou délku a jejich ohraničení je vágní. Obvykle se uvádí přibližná délka generace dvacet či třicet let. Např. ve škole, kde žáci studují čtyři roky, však jedna generace trvá čtyři roky. Je tedy obtížné jasně vyjádřit, jak dlouho musí přenos vzorců trvat, aby jej bylo možné označit za tradici. Shils navrhuje minimální požadavek dvou přenosů ve třech generacích. Toto ustanovení je třeba odlišit od podobných případů, které tradicí nejsou. Může například nastat situace, že jedna generace přijme vzorec chování či přesvědčení na mnoho let, ale následující věková kohorta jej už nepřevezme. Další možností je, že určité myšlení či jednání je přijato více generacemi, avšak souběžně existujícími a jen na krátkou dobu. [Shils 1981 : 15] Tradicí by se však mohl stát vzorec, který vznikne v jedné generaci, druhá jej nepřevezme, ale vrátí se k němu až generace třetí a od ní se dále přenáší.

Řetěz tradice může probíhat velmi dlouho. Tradice monoteismu trvá už tři tisíciletí. Tradice občanství má dva tisíce let. Stejně trvání má křesťanská tradice. Tradice liberalismu je stará několik staletí. Mnohé tradice a instituce jsou tak starobylé, že jen předpokládají datum svého vzniku a datování svého zakladatele.

¹ Více o pojmu generace v kapitole 1.2.5 Tradice a generace

Bývá to kvůli nedostatečnosti záznamů, ale i proto, že význam určité tradice roste postupně. Nepovažovalo se tedy hned zpočátku za nutné záznamy tvořit.

Naopak krátkost trvání bývá znakem módy. Móda a tradice mají některé rysy podobné. Společně představují vzorce jednání a myšlení a usilují o jejich přijetí dalšími lidmi. Móda musí najít své příjemce celkem rychle a ve velkém množství. Tradice může růst postupně a získávat příjemce pomalejším tempem. Móda často trvá méně než jednu generaci, ale tradice je dlouhověká. Co však začíná jako móda, se může postupem času stát tradicí. [Shils 1981 : 16]

Jednotlivci mohou poznat a využívat pouze malou část existující tradice. Vlastnit celou tradici je nad síly člověka, což je dáno krátkostí lidského života i nutností jiných aktivit. Selektace u tradice je tedy nezbytná a je jejím charakteristickým rysem. Akt selektace není jen záležitostí individuálního výběru. Člověk se fyzicky setká pouze s malou částí tradice. Např. v oblasti výtvarného umění neexistuje ani dost prostoru pro všechna existující díla, proto je nutné vybírat na základě kritéria kvality. Proces tradice je tedy zároveň procesem selektace. [Shils 1981 : 26] Je to zřejmě pouze sám proces selektace, který rozhoduje, co vejde do trvalého fondu znalostí civilizace jako tradiční posvátné obyčeje a zvyky. [Lorenz 2000 : 59]

Tradice bývá chápána jako zdroj stability, přesto není neměnná. Prochází změnami tím, jak na ni působí různé okolní vlivy. Tradice není statická, z toho důvodu, že každou novou generací musí být znovu vytvořena tím, jak ji tato generace přebírá od té předcházející. Tak i mnohasetleté tradice velkých náboženství se proměňují. Změny se například projevují ve způsobu, jak jsou tradice interpretovány a jak se podle nich jedná. Čas od času se daným skutečným propůjčují nové významy a minulá historie je interpretována novým způsobem. [Giddens 2000 : 56] Každý příjemce tradici interpretuje jinak. Také umělecký styl se předáváním vyvíjí, i když vytvořené malby nebo sochy zůstávají nezměněny.

Tento řetězec předávaných variant tradice se stále nazývá tradicí. Přes objektivní změny většinou ani samotní příjemci nevnímají tradici jako postupně měnící se. Spíše pociťují propojení s předešlým. Ačkoli se mnoho věcí pozmění, rysy, které jsou považovány za klíčové, by měly trvat. Pro vnějšího pozorovatele musí zůstat hlavní části určité tradice přibližně identické, aby vnímal jejich kontinuálnost a identitu. Jistá totožnost s dřívějším způsobem života má pro tradici význam v tom, že její další předávání a přijímání činí pravděpodobnějším. [Shils 1981 : 14]

Neexistují přesné hranice mezi tradicí a tím, co již tradicí není. Přesto lze v daném jednání a myšlení hledat klíčové charakteristiky, které to umožní posoudit. Jedná se o prvky kontinuity, zpřítomňování hodnot, opakování, rituálu, kolektivnosti a moci. Tyto aspekty by v každé tradici měly být přítomny.

V definicích tradice se často zdůrazňuje prvek **kontinuity**. Jedná se o rys jednotnosti v čase. Vyjadřuje vazbu společnosti, skupin i jedince na výkony dosažené minulými generacemi. [Jandourek 2001 : 259] Umisťuje každou činnost nebo zkušenost do kontinuity minulosti, současnosti a budoucnosti. Prostřednictvím jazyka se určitá zkušenost může stát dostupnou a snad i relevantní pro jedince, kteří ji nikdy nezažili. Tradice tak může zprostředkovat určité vědění, které bylo nabyto předešlými generacemi. [Berger; Luckmann 1999 : 70] Bez kontinuity, tedy navázání na zkušenosti předků, by byl nemyslitelný např. rozvoj vědních oborů. Ve společnosti nelze začínat stále znovu bez jakýchkoli vědomostních základů.

Aspekt kontinuity může zahrnovat spojitost s reálnou i zdánlivou minulostí. Podstata tradice nemusí záviset na tom, jak dlouho je tradice dodržována a kdy vznikla. Literatura toto tvrzení dokládá na mnoha příkladech. Jedním z nich je případ skotského kiltu² – krátké sukně, která vznikla za průmyslové revoluce na konci osmnáctého a počátku devatenáctého století jako oblečení dělníků. Přes své nedlouhé trvání však bývá kilt prezentován jako dávná skotská tradice a je rozšířena představa, že rozdílné barvy a vzory odkazují k pradávným rodům. V současnosti je kilt symbolem národní jednoty Skotska a obléká se při všech významných příležitostech. [Thompson 2004 : 160 - 161] Skutečný původ zkušenosti se tak stává nedůležitý a tradice může vytvořit úplně odlišnou teorii jejího vzniku, aniž by se tím ohrozilo to, co v sobě obsahuje.

Vedle faktoru trvání v čase je v definicích tradice obvykle zahrnut prvek **opakování**, rituálu a zpřítomnění. Opakování vzorců chování stále znovu **zpřítomňuje hodnoty**, které daná tradice v sobě přináší. Opakování a rituál může přejít v rutinizaci, kdy je chování v situacích stereotypizováno a nevyžaduje od jedince nové zhodnocení a rozhodování. Tím se realita pro člověka zjednodušuje. [Giddens 2000 : 57]

Na základě sdílené zkušenosti může mezi lidmi vzniknout pevné pouto. **Kolektivnost** je dalším zdůrazňovaným rysem tradice. Jednotlivci mohou tradice

² Příklad skotského kiltu je převzat z knihy historiků Erica Hobsbawma a Terence Rangera *Vynalézání tradice (The Invention of Tradition)*. Cambridge : Cambridge University Press, 1983).

dodržovat, ale tradice sama o sobě není vlastností individuálního chování, jako je tomu u zvyku. [Giddens 2000 : 57]

Předávání tradice z generace na generaci vyžaduje, aby určitá zkušenost, pokud je sdílená více lidmi, se oddělila od svého původního kontextu konkrétních životů jedinců a skrze objektivní znakový systém byla přístupnou všem. Nejdůležitějším znakovým systémem je jazyk. Objektivizuje nové zkušenosti a začleňuje je do již existujícího souboru vědění. Díky objektivizaci je možné tradici předávat nové generaci nebo šířit ji i ve zcela odlišném společenství. [Berger; Luckmann 1999 : 70 - 71]

Některé části vědění lidstva jsou relevantní pro všechny, jiné pouze pro určité skupiny lidí. Dále jsou někteří lidé při tomto předávání tradičního vědění předávajícími, jiní jsou příjemci. V každé společnosti existují jiné typizované procedury, kterými se tradice odkazuje vědoucími nevědoucím. [Berger; Luckmann 1999 : 72 - 73]

V tradici bývá přítomen prvek **moci**, legitimizace a kontroly. Tak je propojena s institucemi a musí si zachovávat určitou podobu. „Tradice mají obvykle své strážce – mudrce, kněze, filosofy. Strážci nejsou totéž co experti. Jejich pozice a moc je dána skutečností, že jen oni jsou schopni interpretovat rituální pravdu tradice.“ [Giddens 2000 : 57]

V této souvislosti je ještě důležité vymezit pojmy pravá a nepravá tradice, které se v textech o tradici někdy objevují. Pohled na tuto otázku je u jednotlivých sociologů různý. Umělou tradicí se někdy rozumí ta, která není zakotvena v každodennosti lidí, ale vnucena do komunity shora politickou mocí, podnikateli atd. Dále se nepravou tradicí může chápat taková tradice, která je uměle vytvořená a nemá skutečnou návaznost na minulost. Jiní takové tvrzení vyvracejí a tvrdí, že v podstatě všechny tradice jsou vymyšleny a jejich vědomá konstrukce se neobjevuje jen v moderní době. [Giddens 2000 : 55]

V mnoha užitích slova tradice se pravou tradicí rozumí ta, která respektuje tradičnost, která se předává spíše ústně než písemně, která je záležitostí víc z doslechu než z racionálních faktů a taková, v které jsou autoři spíše anonymní než známí. Takové chápání však tradici může vymezovat místo v prostředí monarchie, náboženství, autority, zemědělství, řemesla a vzdaluje ji od liberálních demokracií, sekularizace, obchodu, průmyslu, technologií. [Shils 1981 : 18] Prvek tradice se však

objevuje v obou typech zmíněných oblastí a neměla by se umisťovat jen do těch „tradičně tradičních“.

Myšlenka tradice se postupně utvořila v 18. a 19. století, je tedy výtvořem modernity. Ve společenských vědách vedla zejména ke studiu dílčích oblastí tradice - folklór, pohádky, mýty, legendy, ústní literatura, rolnický život, náboženské a světské obřady a rituály. Obecné zkoumání fenoménu tradice se ve vědecké literatuře objevuje prozatím jen velmi málo. [Shils 1981 : 18]

1.2 Vymezení souvisejících pojmů

1.2.1 Tradice a zvyky

V definicích tradice je zvyk obvykle obsažen ve výčtu toho, co se tradicí předává dalším generacím. Někdy se však význam těchto pojmů překrývá i zaměňuje. Zásadním rozdílem je skutečnost, že zvyk se většinou váže na chování individua, zatímco tradice je kolektivní. „Zvyk znamená ustálený způsob vykonávání činností nebo myšlení, je to vzor chování rozpoznatelný v opakovaném rutinním počínání.“ [Velký sociologický slovník 1996 : 1452] Zvyk vzniká častým opakováním určitého úkonu. Obvykle se vztahuje ke každodenním aktivitám a rozšiřuje se nápodobou.

Z psychologického hlediska zvyk usnadňuje rutinní výkon běžných aktivit, protože člověk se nemusí stále znovu rozhodovat a volit mezi alternativami. Podobně jako zvyk také tradice redukuje nejistotu rozhodování. U zvyku hraje důležitou roli podvědomá složka a činnosti bývají ritualizovány. Konkrétní činnost často neslouží k původnímu účelu, ale plní zástupnou roli pro uklidnění, soustředění, vyplnění času apod. Někdy se zvyk dokonce přetváří v nutkavé chování, proti němuž se beze strachu nedá prohřešit.

Etologie ukazuje, že chování podle zvyku se neobjevuje jen u lidí, ale i u zvířat. Zvykem chápe houževnaté lpění na získaném poznatku či jednání, které jednou nebo vícekrát vedlo k cíli. Novým a významným rysem zvyku u člověka se stává to, že jedinec si zvyk již nevytváří sám, nýbrž jej získává tradicí od svých rodičů nebo ze své kultury. [Lorenz 1992 : 68 - 69]

1.2.2 Tradice a obyčej

Obyčejem se rozumí prvky jednání, které jsou předávané tradicí. Je chápán ve významu aktivit určitého společenství. „Je to komplexnější vzorec chování, který se vytváří opakováním určitých činností v určitých sociálních situacích ve skupině s dlouhodobějším, kontinuálním trváním, většinou v lokální komunitě.“ [Velký sociologický slovník 1996 : 706] Jeho příkladem může být specifické pořádání slavností, forma svateb, způsob oblékání pro určité příležitosti atd. Obyčeje jsou tak součástí životního stylu a bývá na nich postavena specifika místní kultury.

Obyčeje jsou aktivity, které jsou vykonávány a vnímány jako samozřejmé, nejsou dále podrobovány opakovanému rozhodování a vážení účelu. Prakticky všechny obyčeje obsahují prvky rituálu a v některých případech se z nich vytrácí původní účel.

Chování se podle místních obyčejů bývá vnímáno jako důležitý indikátor identifikace s daným společenstvím. Nedodržování obyčejů naopak bývá zvláště v menším společenství kritizováno a může vést až k určité podobě vyloučení z komunity.

V porovnání s obyčejem je tradice pojem širší, obsahující také individuální aspekt a kromě chování zahrnující i myšlení. Termín obyčej se často významově překrývá se slovem zvyk, který se však vztahuje většinou k individuálnímu chování, a obyčej ke komunitnímu. Společným rysem je to, že u nich nedochází k vážení účelu. S pojmem obyčej je možné ztotožnit výraz lidové tradice nebo lidové zvyky, které jsou zkoumané folkloristikou.

1.2.3 Tradice a rituál

Tradice může nabývat formy rituálu a ritualizace chování, což znamená, že její podoba má ustálenou formu. „Tento pojem označuje výrazný individuální nebo kolektivní způsob chování, který je standardizován, založen na vnucených nebo tradičních pravidlech, vystupuje jako posvátný obyčej.“ [Velký sociologický slovník 1996 : 938]

Téma rituálu zaujímá významné místo v sociologii, kulturní antropologii a etnologii. Od poloviny 20. století jsou vzorce rituálního jednání sledovány i v tzv. vyspělých společnostech. „Přispěla k tomu zejména fenomenologická sociologie se

svým důrazem na nereflektovanou povahu každodenních zautomatizovaných činností, sociologie vědění odkrývající omezenosti a předsudky běžného vědění i teorie organizace, která odhalila iracionální prvky v chodu moderních formálních organizací.“ [Keller 2004 : 186] Proces modernizace tedy neznamena ústup rituálů ze společnosti, ačkoli v mnohém odporují osvícenským představám o racionálním jednání.

Rituály bývají spojovány s náboženským prostředím, ale mohou být ve všech oblastech společenského života. Sociální rituály plní pro člověka důležité funkce - překlenují nejistotu v rizikových situacích, posilují pocit ontologického bezpečí, stmelují skupiny a plní význam sociální kontroly. Nejběžnějším sociálním rituálem je výkon rolí, který je základní podmínkou regulované interakce. [Keller 2004 : 187] „Tlak k ritualizaci má sociální podstatu. Jakákoliv změna v postavení, ať už je normální součástí procesu stárnutí, či nikoliv, je obdobím úzkosti a nejistoty pro toho, kdo změnou prochází a pro všechny lidi v jeho okolí. Tato změna s sebou přináší odpovídající změnu role, čímž je síť očekávání mezi danou osobou a jejími blízkými narušena a změněna.“ [Murphy 2001 : 187]

Viditelnou částí rituálního chování je *rutina*, která je vynucena technickou stránkou všední lidské interakce. Rituál je ve své pravé podobě skupinovou záležitostí. K rutinní činnosti však společník není nutný, protože se jedná o pouhou sadu stereotypních úkonů. Rituál bývá také stereotypizován, ale proto aby se odvrátila pozornost od zautomatizovaného úkonu k symbolickému významu obřadu.

Keller odlišuje rituály oslavné, rituály krize a nebezpečí, rituály přechodu (např. svatebními či pohřebními obřady se zajišťuje plynulost sociálně významné změny), rituály trestání posilující platnost ustavených norem a rituály úcty vymezující vztahy nadřízenosti a podřízenosti. „Člověk potřebuje své rituály i poté, co byl zbaven svých bohů. Dokonce je potřebuje ještě naléhavěji. Umožňují mu semknout se v kruhu s druhými lidmi, promítnout takto získanou oporu do světa nadpřirozených souvislostí a s touto pomocí zvládat své potlačené úzkosti pramenící z omezenosti jeho fyzického života i z cizosti prostředí.“ [Keller 1992 : 98]

Společenské jevy, jakými jsou tradice a rituály, jsou vzájemně propojeny a v lidském životě nadále plní důležité funkce.

1.2.4 Tradice a kultura

Kultura, jedna z ústředních kategorií společenských věd, je velmi obtížně definovatelná. Pro tento termín existuje velké množství významů, které jsou někdy i vzájemně neslučitelné. Ani v sociologii není kultura chápána jednoznačně. V této práci se vychází z pojetí Jana Kellera. „Je to soubor činností a výtvorů této činnosti, které lidem umožňují přežít v přírodním prostředí, spolu se souborem věr a představ, které tomuto přežití chtějí dát smysl.“ [Keller 2004 : 179]

Termíny kultura a tradice se v jistém smyslu překrývají. V obou případech se jedná o vzorce lidského jednání a myšlení, které jsou předávány mezi lidmi. Tyto pojmy se však nedají ztotožnit, protože kultura představuje mnohem obecnější výraz. Zahrnuje i přítomnou, nově utvořenou, kulturu a také minulé kulturní způsoby, jež se dále nepředávají. V této souvislosti se pojmu tradice nejvíce blíží označení *kulturní dědictví*.

Kultura obsahuje přesvědčení a vzorce vytvořené v minulosti, které jsou sdílené nejen současníky, ale i předchůdci a následovníky. „V dějinách kultury /.../ hraje rozhodující úlohu kulturní tradice, jež je fixována zejména schopností symbolické komunikace a projevuje se předáváním dosažených výsledků a jejich dalším tvůrčím rozvíjením.“ [Velký sociologický slovník 1996 : 547] Kumulativní funkci kultury umožnilo naplňovat nejprve písmo, později další možnosti. Přenáší se učením, přičemž člověk je - na rozdíl od zvířete - schopen osvojovat si nové poznatky prostřednictvím abstraktních symbolů.

Jan Assmann³ pro tvorbu tradic užívá označení kulturní návaznost. Každá kultura podle něj vytváří tzv. konektivní strukturu, která nastoluje spoje a závazky a tím váže člověka k jeho bližnímu. Kultura tak propojuje včerejšek s dneškem. [Assmann 2001 : 20]

1.2.5 Tradice a generace

Tradice je často definována jako předávání vzorců chování a myšlení mezi generacemi. Termín generace je však obtížné přesně definovat, a tak i vymezit, kde jedna generace začíná a kde končí. Rytmy narození a smrti probíhají ve společnosti

³ Jan Assmann (*1938) profesí egyptolog, se mj. zabývá otázkou písemné kultury a sociální paměti.

neustále. Pro statistické vyjádření, kde je třeba přesnosti pro porovnání, se výraz generace obchází vymezením věkových kohort.

Obecně lze konstatovat, že ve společnosti jsou v přijímání konkrétních způsobů jednání a myšlení patrné rozdílnosti, které souvisí s věkovou růzností. Lidé také vnímají jistou spřízněnost s vrstevníky, s lidmi stejné věkové kategorie, a naopak rozdílnost v porovnání s lidmi staršími či mladšími.

Všechny společnosti jsou si vědomy rozdílných sklonů a možností podle různých stádií života, ale v moderní společnosti je idea generace zdůrazňována více. Tento zájem souvisí s novým významem mládí. Mladá generace je zodpovědná za hledání a realizování možností, které starší zanedbávala. Mládí je chápáno tak, že bojuje proti předešlým zavedeným praktikám a způsobům myšlení. Není to tak, že by mladá generace měla znovuvybudovat svět, ale má do společnosti přinést inovace. [Shils 1981 : 36]

Generaci se snažil definovat José Ortega y Gasset jako nové celistvé společenské těleso. „Generace, tento dynamický kompromis mezi masou a jedincem, je nejvýznamnější dějinný koncept a abych tak řekl stěžej, v níž historie vykonává svůj pohyb.“ [Ortega y Gasset 1969 : 8] Příslušníci generace mají podobné znaky, které je zároveň odlišují od generace předchozí. Podobnost mezi současníky nevylučuje také značnou rozmanitost, která mezi nimi je. Pro každou generaci je život úkonem, v němž má přijmout to, čím žila předchozí generace (ideje, hodnocení, instituce atd.). Zároveň však vytváří své vlastní myšlení a nechává v něm plynout svou živelnost. Je složité hledat mezi těmito dvěma faktory rovnováhu.

Ortega y Gasset představuje dva typy generačních epoch. Generace mohou být solidární se svými předchůdci tím, že přejímají jejich vidění světa. Takové epochy nazývá kumulativní, zachovávající a hromadící. Druhým typem jsou epochy eliminační či polemické, které chtějí zrušit vše původní a nahradit to svými způsoby. Jsou to doby mládí a tvořivé bojovnosti. [Ortega y Gasset 1969 : 10]

Podle staršího chápání slova generace, tj. doba dvaceti až třiceti let, se v jednom století vystřídají tři až čtyři generace. Pak by se od neolitické revoluce počítalo tři sta až čtyři sta generací a v historii západní společnosti sto dvacet generací. Jednotlivé generace by byly pravděpodobně nesrovnatelné v počtu a významu inovací, které vytvořily. Některé žily a zemřely ve stejných podmínkách, do kterých se narodily. Jiné zakusily přelomové změny v myšlení, jednání, v institucích a typech technologického vybavení. Někdy se dnešní společnost chápe

jako zcela změněná, ale to není přesné. Přes řadu proměn se zachovalo mnoho nezměněných rysů západní společnosti minulého století, např. způsoby politického života, organizace univerzit, typů náboženských institucí a rituálů a zákonných systémů. [Shils 1981 : 37]

Prostřednictvím srovnání různých generací lze ukázat na změny, ke kterým ve společnosti v průběhu času došlo. Ačkoli se jedná spíše o uměle vytvořené seskupení, pomáhá zobecnit různorodost lidí a poukázat na to klíčové v době, v níž žili. Použití tohoto pojmu v souvislosti s tradicí se také ukazuje být velmi funkční, zvláště pro popis předávání tradičních vzorců od starších k mladším.

1.2.6 Tradice a paměť

Sociologie, která usiluje o reflektování skutečnosti, přijímá paměť jako nutný předpoklad, který je často zamlčený. Také v případě tradice je pro její zachování nutné, aby byl daný vzorec zapamatován. Pro oblast tradice je zvláště významné téma *kolektivní paměti*. Této problematice se věnoval Maurice Halbwachs, který byl ovlivněn Henrim Bergsonem a Emilem Durkheimem.

Maurice Halbwachs rozlišuje mezi pamětí a tradicí tak, že odlišuje vzpomínku a dvě formy písemné fixace, které nazývá „*histoire*“ a „*tradition*“. Vedle nestranné archivace (*histoire*) zdůrazňuje zájem všemi prostředky zafixovat a uchovat otisk nezadržitelně se zamlžující minulosti (*tradition*). Postupně vzniká stabilní podání. Přejít od vzpomínky k udržované a konzervované tradici ukazuje na příkladu raných dějin křesťanství. V první fázi scházel ještě jednoznačný kurz a křesťanství do sebe začleňovalo různé soudobé proudy. V druhé fázi se vše mění. Náboženská společnost se stahuje do sebe, fixuje tradice, vytyčuje svou nauku a nad laiky staví duchovní hierarchii, která se cele začíná věnovat uchovávaní paměti minulosti. Následně však nevyhnutelnou proměnou společenského prostředí dochází k zapomínání, původní texty ztrácejí svou srozumitelnost a začínají vyžadovat výklad. Od tohoto období se klérus ujímá výkladu textů a současně vzniká dogmatika, která zajišťuje rámeček možných interpretací. [přejato z - Assmann 2001 : 60]

Halbwachs poukazuje v oblasti paměti na významnou roli sociální podmíněnosti. Tvrdí, že jedinec vyrostlý v izolovanosti žádnou paměť nemá (odhlíží od její biologické stránky). Získává ji až v procesu socializace, protože se vzpomíná

na to, co je komunikováno. Halbwachs se zabývá kolektivní pamětí rodiny, náboženských společenství, sociálních tříd a národů. Také individuální paměť je ve své podstatě sociálním fenoménem, protože všechny vzpomínky mají původ v myšlení skupiny, v komunikaci a interakci, v jejímž rámci probíhají. Paměť jedince je místem specifického propojení kolektivních pamětí různých sociálních skupin, jichž je členem. Vzpomínky vždy souvisejí s určitým konkrétním časem a prostorem, přičemž časovou dimenzi odráží kalendář a v něm uspořádaný systém svátků. [přejato z - Šubrt 1995 : 62]

Sociální skupiny svoji minulost ochraňují a střeží. Je pro ně důležité vědomí jedinečnosti, kterým se vymezují k okolnímu světu, a vědomí identity. Kolektivní paměť má tedy význam pro sebereflexi skupiny a legitimizaci skupinových nároků. Dalším rysem kolektivní paměti je rekonstruktivita. To znamená, že v paměti není minulost udržována jako taková, ale zachycuje se v té podobě, jak ji vnímala konkrétní společnost v konkrétní době a konkrétním sociálním rámci. Obraz minulosti tedy v paměti není stálý, ale pod vlivem nových událostí a změn se pohled na minulé vyvíjí. Peter Berger uvádí, že minulost vnímáme podle nynějších představ o tom, co je důležité a co ne. Minulost ve vztahu k přítomnosti není neměnná, pevná a stálá. Mění se podle neustálých interpretací a reinterpretací. [Berger 2003 : 63]

Paměť zahrnuje zkušenosti získané v minulosti a poznatky získané skrze zaznamenané či zapamatované zkušenosti jiných lidí, žijících i zemřelých. Seskupuje i vzpomínky těch, kteří jsou starší než lidé v okolí. [Shils 1981 : 50] S tím souvisí teorie kolektivního nevědomí a archetypů, kterou rozpracovává Carl Gustav Jung⁴.

Pro doplnění teoretického vymezení vztahu paměti a tradice lze uvést myšlenky Jana Assmanna. Jeho pojetí *kulturní paměti*, jednoho z typů, se v mnohém s výrazem tradice kryje. Assmann rozlišuje paměť do čtyř oblastí. Mimetická paměť zahrnuje sociální jednání a její učení napodobováním, také skrze zvyky a obyčeje. Druhou oblastí je paměť věcí, v jejichž účelnosti a vyhotovení se projevují představy lidí. Třetí je komunikativní paměť, která se předává v mezilidské komunikaci řečí a vzpomínkách na čerstvou minulost, vzniká a zaniká se svými nositeli. Čtvrtou oblastí je kulturní paměť. [Assmann 2001 : 23 - 24]

⁴ Carl Gustav Jung (1875 - 1961), švýcarský psychiatr a psycholog, se odklonil od Freudovy psychoanalýzy a studoval kolektivní nevědomí, které je zděděné od předků nebo se získává odpoutáním se od sebe sama. Kolektivní nevědomí má kořeny v dávné minulosti lidstva. Obsahuje tzv. archetypy, což jsou prastaré zkušenosti lidstva a motivy opakující se v mýtech různých kultur.

Kulturní paměť se uchovává v záznamech v symbolické podobě, je podmíněna určitými institucionálními rámci a vyžaduje specialisty, kteří provádějí záznamy v přijatém kódu (šamani, kněží, učenci, umělci). Její původ sahá až k mýtickým počátkům lidstva. Do oblasti kulturní paměti patří, podle Assmanna, rituál i věci, které mají nejen účel, ale zpřítomňují rovněž smysl. Pro kulturní paměť jsou důležité vzpomínané dějiny, nikoli faktické. Ve vztahu k člověku má normativní a formativní význam. [Assmann 2001 : 24]

1.3 Pojetí tradice v sociologii

Současné společenské vědy mají dlouhou historii sahající až k antice. Zvláště výrazně však čerpají z období osvícenství, které je k otázce tradice skeptické. Tématu tradice se i z tohoto důvodu společenské vědy věnují jen zřídka. Spíše se objevovaly a objevují různé nadčasové koncepce, které tradičnost daného předmětu nezohledňují. Také důraz na „*longue durée*“ nebo postulát „tady a teď“ nedávají tradici ve vědě velké místo. Význam tradice se přehlíží, ačkoli je známo, že zásoba vědění lidstva se nepředává geneticky. Studují se spíše podobné fenomény, jako je socializace či akulturace. Široký celek vzájemně propojených částí, kterým tradice je, se tak ve vědách často redukuje na vztahy jedné generace k další. [Shils 1981 : 7]

V klasické sociální teorii se objevuje dvojí pohled na tradici. První soubor úvah odmítá tradici v duchu osvícenského myšlení jako zdroj mystifikace, nepřítel rozumu a jako překážku v lidském pokroku. Další soubor myšlenek ukazuje, že tradice byla zničena samotným dynamickým procesem moderních společností. [Thompson 2004 : 148]

Obojí se promítá v díle **Karla Marxe**. Na jedné straně byl ovlivněn osvícenstvím a považoval tradici za závoj, který zahaluje pravou podstatu společenských vztahů. Na straně druhé vnímal kapitalismus jako hnací sílu, která je schopna zničit vše tradiční ve společenském životě. Moderní kapitalistická společnost se vyznačuje neustálým proměňováním a přeměňováním sebe sama, proto se v ní tradice rozpadají. [přejato z - Thompson 2004 : 148 - 149]

Pro oblast sociologického zkoumání tradice se staly významné určité momenty. V dalším textu zmíním několik autorů, které se této problematice věnovali. Z mnoha myslitelů, kteří se k této oblasti vyjádřili, bylo vybráno jen několik známějších autorů.

Vilfredo Pareto definoval sociologii jako vědu o lidském jednání, a to logickém i nelogickém. Rozpracovává teorii reziduí a derivací, tedy forem nelogického jednání a způsobů jeho zpětné racionalizace. Pro téma tradice je zajímavé jeho pojetí jednoho typu reziduí, který označuje jako trvalost agregátů. Je to tendence našeho myšlení a jednání k odmítání změny. Toto reziduum umožňuje existenci trvalých vztahů – k rodině, k druhým lidem, k vlasti, věcem, zahrnuje také trvalý vztah k určitému náboženství, politickému přesvědčení a zažitým zvykům. Zmíněná potřeba kontinuity, která by mohla vyústit v pojednávání o tradici, není blíže vysvětlena. [přejato z - Shils 1981 : 8]

William I. Thomas s Florianem Znanieckim se stali autory rozsáhlé monografie o osudech polských rolníků, kteří se přestěhovali do Spojených států amerických. Představují různé typy přání, ve kterých touha po bezpečnosti stojí proti přání po nové zkušenosti. Autoři je interpretují jako touhu žít v budoucnu na stejném místě jako v současnosti. Trvání minulých způsobů chování a myšlení není však uchopeno jako něco, co má být blíže objasněno. [přejato z - Shils 1981 : 8]

Jedním z teoretiků společnosti, který se touto problematikou zabýval podrobněji, byl **Max Weber**. Vytvořil teorii způsobů legitimace nerovností. Za nejvýznamnější sociální nerovnost považuje nerovnost v přístupu k moci. Ospravedlněnou moc nazývá Weber panstvím a rozlišuje tři jeho typy – charismatické, tradiční a legální. Panství charismatické spočívá na víře v mimořádné kvality a nevšední vlastnosti vůdce, panství legální je založeno na platnosti zákonů. *Tradiční panství* je silně konzervativní. Postavení pánů se zakládá na tradici a tradice též omezuje jejich libovůli. Existující nerovnosti jsou brány jako dané. [přejato z - Keller 2004 : 32]

Jednající mohou připisovat platnost nějakému řádu skrze tradici, tedy platnost toho, co vždycky bylo. „Platnost řádu silou sakralizace tradice je nejuniverzálnější a nejpůvodnější. Strach před magickými následky posiloval psychické zábrany vůči každé změně zažitých obyčejů jednání, a rozmanité zájmy, které navazovaly na udržování podrobenosti už jednou platnému řádu, působily ve smyslu jeho udržování.“ [Weber 1998 : 169]

Weber se věnoval výkladu sociálního jednání a nalezení jeho smyslu. Uvádí, že sociální jednání může být určeno účelově-racionálně, hodnotově-racionálně, afektivně a tradičně. Tradičním jednáním se rozumí reagování ve směru už jednou zažitého postoje k navyklým podnětům. [Weber 1998 : 156]

V práci *Protestantská etika a duch kapitalismu* se Weber zabývá ekonomickým tradicionalismem, s kterým kapitalismus musel bojovat a naráží na něj dodnes. Tradicionalismem označoval situaci, kdy člověk nechce vydělávat mnoho peněz, ale chce žít tak, jak je zvyklý, a vydělávat jen tolik, kolik potřebuje. Chybí zde smysl pro zisk. Předpokládá, že rozvoj průmyslového kapitalismu spolu s rozvojem byrokratického státu je doprovázen opuštěním tradičních přístupů. Tradiční jednání je vytlačeno racionální kalkulací s vědomím účelu a cíle. [Weber 1998 : 209-210] Weber se ve svém hodnocení tradice příliš neliší od svých současníků a nepřisuzuje jí ve společnosti významné místo. Tradice, která je nesena iracionálními obavami a dalšími odchylkami od pravdivého myšlení, bude vyhlazena pokrokem racionalizace. [Shils 1981 : 10]

David Riesman předkládá ve své knize *Osamělý dav* mimo jiné koncepci tradičně řízeného typu charakteru a společnosti. Popisuje společnost, která je ve stadiu vysokého růstového potenciálu, tj. má vysokou porodnost. Teorie populační křivky slouží Riesmanovi jako zkratkovitý symbol pro popis celé řady společenských prvků. Lidé v tradičně řízené společnosti mají sklon dodržovat tradici. Jedná se o poměrně neměnný typ společenského uspořádání, ve kterém lidé nevynakládají mnoho energie na hledání nových řešení. Každý jedinec se učí chápat a hodnotit normy, které přetrvaly staletí a v průběhu generací nezaznamenaly velkých změn. Životní vztahy se v takové společnosti řídí podle přísné etikety. Člověk je podroben rituálu, obyčejům a náboženství, které mu zároveň poskytují orientaci. Riesman v této souvislosti hovoří o „sdělovacích prostředcích za pecí“, tedy využívání ústní tradice, mýtů, legend a písní jako prostředku k vyjádření jednotnosti hodnot společenství. Příběhy o porušování či dodržování pravidel pomáhají člověku vyrovnat se se všedním životem. Tento typ tradičně řízeného člověka se objevuje především v období středověku, v některých méně rozvinutých oblastech však přetrvává dodnes. [Riesman 1968 : 17 - 20]

Mnozí další sociologové se věnovali polaritě tradiční a moderní společnosti, čímž vysvětlovali proměny životního způsobu. Hodnocení procesů modernizace je však u nich velmi různorodé.⁵ K fenoménu tradice se rovněž vyjadřují dva silné myšlenkové proudy, jejichž vliv je ve společnosti dodnes znatelný. Jedná se o směr osvícenství a konzervatismu.⁶

⁵ Více o této problematice v kapitole 3.1 Tradiční a moderní společnost.

⁶ Více o osvícenství a konzervatismu v kapitolách 3.2 a 3.3.

Pro oblast tradice jsou v sociologii významné koncepty socializace, sociální statiky, kulturních institucí a sociálních rolí, které budou v následujícím textu krátce představeny.

1.3.1 Socializace

Mezi tradicí a socializací existuje vzájemné ovlivnění. Tradice ovlivňuje cíle a průběh socializačních procesů a socializace je mechanismem předávání tradice.

Proces socializace má klíčový význam pro formování osobnosti i reprodukci sociálních vztahů. Poruchy tohoto procesu ohrožují schopnost člověka vstupovat do interakcí s druhými i schopnost společnosti předávat kontinuálně své kulturní vzorce. Problematickým důsledkem socializace je, že se přenáší nejen hodnoty, ale též sociální nerovnosti.

Socializace je univerzálním kulturním prostředkem k zajištění kontroly chování a myšlení členů společnosti. Jejím cílem je zformovat bytost, která se bude i o samotě chovat, jako by byla pod stálým dohledem skupiny. Toto nastává, přijme-li jedinec za své vědění, hodnoty, normy a měřítko své kultury. [Bauman 1996 : 35]

„Jedinec se jako člen společnosti nerodí. Rodí se se sklonem ke společenskosti a stává se členem společnosti.“ [Berger; Luckmann 1999 : 128] Jedinec přejímá svět, v němž už žijí ostatní lidé. Toto přejímání je pro každý lidský organismus jedinečným procesem a přejatý svět může být tvořivým způsobem pozměněn. Berger a Luckmann rozlišují socializaci primární a sekundární. Primární socializací prochází jedinec v dětství a skrze ni se stává členem společnosti. Osvojuje si role a postoje. Sekundární socializací je jakýkoli následující proces, který zařazuje jedince do nějaké nové oblasti života, např. zaměstnání.

V moderní společnosti se klade důraz na to, aby socializace byla účinným kontrolním mechanismem, formovala jedince a předávala tradicí hodnoty a vzorce chování, ale zároveň aby vedla k rozvoji tvůrčích osobností. Skloubení obou těchto hledisek je obtížný cíl.

1.3.2 Sociální statika

Pojem převzatý z mechaniky do sociologie uvedl Auguste Comte. Rozdělil sociologii na dvě velké oblasti: sociální statiku a sociální dynamiku. Sociální dynamiku vysvětloval pokrokem a neustálým vývojem lidstva. Zatímco sociální

statiku charakterizoval jako část sociologie zabývající se studiem struktury a společenského pořádku. Navzdory vývoji tradic a jejich možným změnám se tradice řadí do sociální statiky, která společnosti dává kontinuitu a řád.

Polarita statiky a dynamiky odráží protikladnost kategorií pokroku a řádu zdůrazňovaných v osvícenství a konzervatismu. V Comtově myšlení převažuje konzervativní složka. Zdůrazňuje, že pokrok nevytváří zásadně nic nového. Přítomnost je neomylně řízena minulostí. [přejato z - Fischer 1925 : 139]

Comtova sociální statika se věnuje podmínkám stability konkrétních systémů. Identifikuje tři základní opory udržující řád ve společnosti. Je to rodina, stát a náboženství. Na případě rodiny ukazuje její důležitost v tom, že ochraňuje a předává tradice a zkušenosti předchozích generací. Dobré vztahy v rodině podporují společenskou rovnováhu. Na nich se každý učí všechny další typy vztahů, které jsou z hlediska celé společnosti funkční, např. ze vztahů úcty dětí vůči rodičům se odvíjí respekt k vyšší autoritě obecně. [přejato z - Velký sociologický slovník 1996 : 1224]

Stát chápe Comte jako orgán sociální solidarity, jemuž se jedinec podřizuje a který chrání osobní svobody a prosazuje sjednocující hodnoty. Moc státu je nutné doplnit mocí duchovní, jejímž zdrojem je náboženství. Na základě jednoty víry a citů zajišťuje společenskou soudržnost. Jedinci pomáhá nalézt harmonii se sebou samým i s druhými. Každé náboženství lidem umožňuje překonat jejich egoistické vlastnosti. Bez takového jednotícího principu by individuální rozdíly mezi lidmi společnost snadno rozmetaly. [přejato z - Keller 2005 : 67]

Významnými prostředky sociální statiky jsou jazyk a vlastnictví. Jazyk umožňuje shromažďovat a mezi generacemi předávat vědění. Jazyk je jako nádoba, ve které je uloženo myšlení předchozích generací, bez něhož by současnost byla zcela nevědomá. Zajišťuje kontinuitu s předchozími členy společnosti a konsensus s těmi současnými. Comte také tvrdí, že mrtvých členů společnosti je daleko více než živých, a proto mají mrtví právo ovlivňovat jednání živých. Vlastnictvím rozumí akumulaci vědění a majetku a jejich předávání dalším generacím. [přejato z - Keller 2005 : 67]

1.3.3 Instituce a sociální role

O jedinci, který přichází do společnosti druhých, se ostatní snaží získat informace umožňující předem odhadnout, co od nich dotyčný bude očekávat a co

oni mohou očekávat od něj. Kategorie očekávaného umožňuje vysvětlovat pravidelnosti sociálního života a chápat je jako produkt činnosti samotných aktérů. Toto očekávání je základem fungování společnosti, institucí a sociálních rolí.

Institucí se chápe stereotypizované rutinní způsoby jednání běžné v určité skupině či kultuře. Znamená to očekávané jednání k řešení určitého typu problémů či k naplnění určité potřeby. Sociální rolí se rozumí ustálené očekávané jednání vzhledem k držiteli určité sociální pozice. Upozorňuje se tím na to, že společnost není homogenní útvar, ale jedinci v ní zastávají rozdílné pozice a to, jak budou řešit daný problém, závisí na jejich momentální roli. Role představuje jakýsi spojující článek mezi společností a jednotlivcem.

Teorii sociálních rolí se mimo jiné věnují George Herbert Mead a Robert Linton. Mead analyzuje proces socializace, v jejímž průběhu se dítě při hrách učí přenášet do rolí druhých lidí (většinou role rodičovské a profesní) a osvojuje si zkušenost s očekáváními. Zároveň se učí na sebe pohlížet očima druhých. Podle Lintona výkon rolí zajišťuje předvídatelnost lidského jednání, což je nezbytné pro jakoukoli koordinovanou akci. [převzato z - Keller 2004 : 70]

Koncept sociálních rolí bývá kritizován, že zjednodušuje sociální realitu a nepřispívá k pochopení vztahů mezi individuí a společností. Určitému přepracování této teorie se věnuje Ralf Dahrendorf, Erving Goffman, Robert King Merton a další. Poukazují na to, že očekávání nemusí být vždy plněno. Člověk není pouhým souborem svých rolí, má schopnost odstupů a kritického zpochybňování rolových požadavků.

Tradice může člověku nabízet odzkoušené vzorce jednání a myšlení, které od jedince očekávají určitou reakci, ale zároveň umožňují člověku, aby mohl nějaké jednání očekávat od druhých. Do jisté míry zjednodušují sociální interakci a jsou předpokladem fungování společnosti. Na druhou stranu jsou jen nabídkou, která nemusí být přijata.

Erving Goffman k tomu uvádí, že někdy je chování jednotlivce vedeno nikoli touhou po zapůsobení určitým dojmem a vyvolání kýžené reakce, ale následováním tradice jeho skupiny. „Tradice dané role někdy jednotlivce přivede k tomu, že působí, jako by svůj výstup dobře nastudoval, a přitom nemusí být ani vědomě, ani bezděčně připraven takový dojem vytvářet.“ . [Goffman 1999 : 14]

Konkrétní rozvržení rolí je takovým aspektem organizace, který zůstává i v časovém odstupu relativně neměnný a který identifikuje organizaci jako takovou.

Vykonavatelé rolí mohou přicházet a odcházet, jejich role však zůstává. Přestože jednotliví lidé svou roli specificky pojmají, organizace se uchovává přibližně ve stejné podobě. [Bauman 1996 : 80]

2. Životní způsob

2.1 Podoba životního způsobu

Způsob, jakým se člověk chová v různých oblastech lidské existence, k čemu např. využívá čas, jakou má strukturu příjmů a výdajů, jaké má zvyklosti nebo jak hodnotí různé situace, je na jednu stranu volbou jedince, ale zároveň je značně ovlivněn společností. Životní způsob (nebo způsob života) je tak jevem spojujícím individuální a sociální aspekty lidského života.

Každý člověk působí v jednotlivých situacích podle svých potřeb, uznávaných hodnot, ambicí a postojů. Konkrétní podoba životního způsobu závisí také na jeho dovednostech, schopnostech a získaných zkušenostech.

Životní způsob je z vnějšku nepochybně ovlivňován životními podmínkami, ve kterých člověk žije. Jsou to podmínky biologické, geografické, ekologické, demografické, ekonomické, politické a sociálně politické, technologické, kulturní a ideové. „Životní podmínky vytvářejí jakési mantinely, v nichž se život člověka pohybuje, naznačují možnosti a meze pro činnosti a způsoby chování (právě v tomto smyslu lze chápat životní způsob i jako reakci člověka na životní podmínky).“ [Duffková 2003 : 168]

Životní způsoby jsou ve společnosti různorodé, ale i životní způsob jedince postupně prochází změnami. Změny vychází mimo jiné z toho, že se mění okolní životní podmínky. Mění se struktura příjmů a výdajů domácnosti, politické uspořádání státu, ekologická situace, vyvíjí se technologické možnosti atd. Zároveň se ve společnosti mění chápání rodiny a partnerských vztahů. Způsob života se však nemusí měnit ve stejné míře a stejným tempem jako životní podmínky. U životního způsobu bývá častá spíše jistá setrvačnost v dosavadních návycích, nebo neochota je měnit. [Duffková 2003 : 168] Jeho konkrétní podoba je i v obdobích velkých sociálních změn výsledkem symbiózy starého a nového. [Velký sociologický slovník 1996 : 1450]

Životní způsob se nemění stejně u celé populace, ale podobně jako životní podmínky má různou formu pro odlišné vrstvy. Vzájemně se liší také reakce jednotlivců na obecnou změnu životních podmínek. „Člověk mezi teoreticky existujícími i prakticky realizovatelnými variantami životního způsobu hledá tu, kterou ve svých specifických podmínkách může naplnit a která by současně v daném

okamžiku nejvíce vyhovovala jeho potřebám, hodnotám, jeho představě o naplnění sociálních rolí, jejichž je nositelem.“ [Duffková 2003 : 169]

2.2 Základní pojmy

V sociologickém kontextu lze *životní způsob* definovat více způsoby. V této práci je pojem životní způsob užíván ve smyslu strukturovaného souhrnu relativně ustálených každodenních praktik, způsobů realizace činností a způsobů chování v různých sférách lidské existence. [Duffková 2003 : 168] Pojem životní způsob postihuje rozmanitost i souvislost konkrétních relativně stabilních forem lidského života. [Velký sociologický slovník 1996 : 1449]

Pojem životní způsob je někdy chápán jako synonymum životního stylu. V tomto případě je životní způsob pojímán jako širší výraz, vyjadřující vztah společenského a individuálního. Úzce souvisí s pojmem životní podmínky.

O *životním stylu* se hovoří na úrovni jednotlivce a skupiny. Označuje konkrétní životní způsob, jehož zvyky, chování, přijaté normy si vzájemně odpovídají. Často bývají vytvářeny vědomě a jsou spojeny s určitou hodnotovou orientací. [Duffková 2003 : 169] Příkladem může být životní styl vysokoškolských studentů. Styly se utvářejí v souvislosti s životními rolemi. Člověk plní řadu sociálních rolí, u kterých se očekává určité vystupování. Na plnění role pak závisí úspěch jedince ve společnosti.

Existují životní styly jednolitě i vnitřně protikladné, vzniklé na základě téměř vylučujících se společenských rolí. Pro jedince může existovat jakoby řada relativně oddělených životních stylů, ve kterých každé roli a téměř každé situaci odpovídají svébytné zvyklosti a normy. [Velký sociologický slovník 1996 : 1246]

2.3 Pojetí životního způsobu v sociologii

Touto oblastí se zabývá sociologie způsobu života či sociologie životního stylu, která má své teoretické kořeny v dílech Maxe Webera, Georga Simmela, Maxe Adlera a Talcota Parsonse. Sociologický výzkum způsobu života se realizuje ve zkoumání kvality života, oblasti spotřeby, bydlení, trávení volného času, sociální stratifikace atd. Přístupy k životnímu způsobu se rozlišují na teoreticko-empirický pohled, soustředující se na exaktní popis životních podmínek, a normativní pohled,

který vymezuje správný a nežádoucí životní způsob. [Velký sociologický slovník 1996 : 1450]

V případě životního stylu existují dvě hlediska. V prvním, nominalistickém pojetí, je životní styl skupiny pouhým souhrnem individuálních životních stylů. Společnost dává jedinci životní podmínky a v kultuře mu nabízí návod k utvoření životního stylu. V realistickém pojetí je jedinec nositelem života skupiny a jeho životní styl je důsledkem tradice, socializačních a konformizačních tlaků. Společnost ovlivňuje také inovace životních stylů a jejich variabilitu. [Velký sociologický slovník 1996 : 1246]

2.4 Životní způsob v současnosti

Životní způsob je ovlivněn postupnými změnami ve všech oblastech společnosti. Mimo jiné dochází ke změnám hodnot prosazovaných společností i hodnotových orientací jednotlivců. Změna životního způsobu může být ukázána na proměně podoby práce a zaměstnání. V tradiční společnosti byla práce obvykle děděna z otce na syna a řemeslná práce byla prováděna doma či v bezprostřední blízkosti rodiny. Dnes je situace úplně odlišná. Práce se vykonává ve velké většině mimo domov. Děti své rodiče často nemají možnost vidět při vykonávání jejich povolání. Toto vydělení práce z prostředí rodiny vede k vytvoření jasnějších hranic mezi časem pracovním a mimopracovním. Z toho vychází vědomější zabývání se volným časem.

Způsob života výrazně ovlivňuje také působení médií. Člověk má možnost se konfrontovat s rozdílnými způsoby života a podle svých možností a přání zapojit různorodé prvky do svého životního stylu. Samotnému sledování médií pak lidé věnují určitou část dne.

V důsledku demokratizace české společnosti se zvětšil prostor pro svobodnou volbu životního způsobu. „Rozšíření spektra dílčích variant životního způsobu umožnilo velké části jednotlivců hledat i najít těsnější soulad individuálních hodnot a zvoleného životního způsobu.“ [Duffková 2003 : 169]

Výrazným trendem v současnosti je přechod od uniformity k **pluralitě** životního způsobu. Rozšiřuje se spektrum možných variant životního způsobu na straně nabídky i poptávky. Navzdory širšímu výběru hovoří někteří autoři

o opačném trendu kvůli účinku masové reklamy a médií. „Svoboda volby znamená nutnost volby a tato nutnost znamená riziko.“ [Možný 2002 : 146]

Dále se prohlubuje **diferenciace** způsobu života jednotlivců a sociálních skupin v důsledku diferenciací životních podmínek. Na diferenciaci stále více působí ekonomická a sociálně ekonomická kritéria. Rozšiřují se konzumní tendence. Mnohem více než v minulosti se odlišuje životní způsob mezi mladšími a staršími generacemi, protože mladší mají více předpokladů i ochoty měnit své životní způsoby podle nově otevřených možností. [Duffková 2003 : 169-170]

Životní způsob zahrnuje individuální aspekty i objektivní vlivy, které jej ovlivňují. Tradice v této souvislosti zaujímá postavení jednoho z determinantů způsobu života. Nad velikostí jejího vlivu se diskutuje, dokonce se zpochybňuje i to, zda vůbec ještě své postavení v moderním životě zaujímá. Hledání odpovědi na tuto otázku je věnována další část práce.

3. Tradice v životním způsobu

Jednou z častých myšlenek o současné společnosti je představa, že s rozvojem modernity klesá význam tradice, až nakonec přestane hrát v každodenním životě jakoukoli roli. Tradiční společnost se staví do protikladu k moderní. Následující text se bude věnovat různým pohledům na tuto polaritu i tomu, jak na toto téma nahlíželo osvícenství a konzervatismus. Budou představeny funkce, které tradice v životním způsobu nadále plní, a vývojové proměny týkající se tradice. Poukáží také na rizikové momenty souvisejícími s tradičními prvky ve způsobu života.

3.1 Tradiční a moderní společnost

Společnosti fungující před nástupem „věku rozumu“ se v sociologii nazývají tradiční společenství a jsou popisovány na základě porovnání se společnostmi moderními, které reagují na osvícenské myšlenky. Rozlišení tradiční a moderní společnosti se objevovalo od počátku sociologie u řady myslitelů, např. Ferdinand Tönnies, Herbert Spencer, Emile Durkheim.⁷

„Tradiční společnost se liší od společnosti moderní způsobem uspořádání moci, typem ekonomiky, typem sociální struktury, způsobem výkladu světa i celkovou mentalitou.“ [Keller 2004 : 194] Tradiční svět neznal skutečnou změnu a dynamiku, protože fungoval cyklicky. Výklad světa v těchto podmínkách mívá mytologickou či náboženskou podobu a i každodenní zkušenost je vysvětlována nadpřirozenými kategoriemi. Každodenní život je v tradiční společnosti rutinizován podle tradičních vzorců, které není třeba odůvodňovat. Jedinec se většinou nezabývá záležitostmi, které se ho bezprostředně nedotýkají. Osobnost je tak zakotvena v tom, co je pro ni známé a má minimální povědomí o případných alternativách k zaběhnuté praxi. „Tradiční vzorce není třeba hájit ani zdůvodňovat prostě proto, že velká většina lidí si jinou možnost ani nedokáže představit.“ [Thompson 2004 : 154]

Život jedince v moderní společnosti je relativně proměnlivější. Prostřednictvím médií se rozvíjí lidská představivost, která není omezena na bezprostřední zážitky. Člověk může prožívat i zprostředkované události

⁷ Shils uvádí, že tradiční společnost se zárukou řádu a kvality civilizace staví do kontrastu ke zhoubné moderní společnosti tito autoři: Tönnies; Simmel; Spengler; Scheler; Barrès; Bergson; Weil; Gill; Chesterton; Tawney; Eliot; Adams; Mumford a další. [Shils 1981 : 19]

odehrávající se na vzdálených místech. Osobnost se stává otevřenější, hledá nové možnosti a je méně omezena tradičními vzory. Dokáže si sebe sama představit v jiných situacích. Mocenským rámcem moderní společnosti je moderní stát zahrnující byrokracii a armádu. Sociální status jednotlivce je dán jeho postavením na trhu. Cílem moderní společnosti je pokrok spočívající na rozumu. Svět už není vykládán pomocí mýtů jako ve společnosti tradiční, ale je viděn komplexně prostřednictvím logických pravidel vědy.

Giddens vidí rozdíl mezi těmito dvěma typy společností v rychlosti a rozsahu změn. Předmoderní společnost uspořádává budoucnost prostřednictvím minulosti, moderní společnost je orientována na budoucnost. [Giddens 1998 : 96]

Pro popis moderní společnosti se často používají označení vědecká, racionální, empirická, sekulární, pokroková, individualistická, hedonistická společnost atd. V protikladu k těmto výrazům je vytvářen obraz společnosti žijící ve shodě s kontinuálními společnými tradicemi.

Taková konstrukce dvou krajních typů společnosti je prospěšná pro účely srovnání, analýzy a jasnějšího rozlišení rozdílů mezi tradičními a moderními kulturami. Celkově však takové definování nepomáhá lepšímu porozumění tradici ani společnosti. Žádná existující společnost neodpovídá přesně jednomu definovanému typu, ale nachází se někde na jejich spojnici a spojuje v sobě různorodé prvky.

„Příslušníci primitivních společností jsou naprosto stejně logičtí jako moderní lidé i jejich myšlenkové pochody jsou stejné. Rozdíl spočívá ve způsobu ospravedlnění a odůvodnění vlastní společnosti, který Weber nazýval „legitimizací“ určité zvyklosti nebo názoru.“ [Murphy 2001 : 191] I tzv. tradiční společnosti zažívaly konflikty a lidé usilovali o vytvoření něčeho, co dosud nebylo, o nalezení něčeho lepšího než bylo to minulé. Ne vše se nutně řídilo tradičními pravidly a způsoby. Na druhé straně prvky moderní společnosti nejsou vždy tak racionální a smysluplné, jak se v literatuře prezentuje. O tradici se však obvykle hovoří způsobem, který ji činí podobnou archaismu a zastaralosti a je nemožné, aby v takovém porovnání zvítězila nad moderními rysy. [Shils 1981 : 21]

Pozdější teorie modernizace přejaly tento protiklad mezi tradičním a moderním. Poukázaly však na to, že v raných fázích modernizace ještě mnoho společenských institucí zásadně záviselo na tradicích. Postupem modernizace se však existující tradice oslabují a mluví se o tzv. *detradicionalizaci*. Podle teorií

modernizace tradice z moderního světa ještě zcela nevymizely, ale jejich role se proměňuje. Více se stávají předmětem zkoumání a ztrácí postavení nezpochybnované pravdy. Přesto hrozí, že se snadno přemění do nějaké podoby fundamentalismu, který odmítá výzvy k tomu, aby se obhájil. [Thompson 2004 : 149]

Procesy, které v modernitě probíhají se nazývají individualizace a generalizace⁸ společenských vztahů. Další charakteristikou je funkční diferenciací subsystémů, která v teoriích o moderní společnosti zdůrazňuje hranice mezi podsystémy (ekonomický, politický a sociální systém). Tyto děje se v sociologii staly předmětem protikladných hodnocení.

Polarita tradičního a moderního životního způsobu je v sociologii poměrně častou tématikou. Mnohdy taková porovnání vyplývají z ideálních typů, které v popisované podobě neexistují. Poukazují však na převažující trendy či možné nebezpečné tendence.

3.2 Vliv osvícenství na postavení tradice v životním způsobu

Pohled na tradici, jednání a myšlení podle tradice byl značně ovlivněn idejemi osvícenství a dodnes - i po dvou stoletích - je jejich vliv patrný. Myšlenky osvícenství se promítly do celého evropského myšlení. Jejich základním postulátem je vnímání pokroku lidstva jako pokroku empirických věd a racionality úsudku. Z předních osvícenců ovlivnili klasiky sociologie především francouzští myslitelé – Ch.L.Montesquieu; J.Turgot; J.J.Rousseau. Z mimofrancouzských myslitelů bývá vyzdvižováno dílo A.Fergusona; J.G.Herder; I.Kanta a G.W.F.Hegela. [Keller 2005 : 39 - 44]

Tak, jak osvícenství považuje vědu za pravý zdroj pravidel regulujících jedince i společnost, tak tradici silně kritizuje. Vědecký poznatek je postaven do přímého protikladu k tradiční znalosti. Tradice má člověku nabízet způsob jednání, který je ověřen minulými generacemi a na základě autority starších je přijat. Osvícenství však prosazuje jednání, které je účelově racionální, tedy jednotlivcem odůvodněné. Zcela závisí na zkušenosti smyslů a rozumovém posouzení.

⁸ Generalizací se v této souvislosti rozumí nová forma organizování společnosti, kdy se zobecňují vztahy a lidé jsou zaměnitelní, struktura společnosti je nezávislá na obměně svých členů.

Tradice je často vnímána jako synonymum nevědomosti, předsudků a pověr. Pokrokem společnosti má ale být poznání a šíření vzdělání, čímž se předsudky překonají. Dříve bývala považována za projev prostoty neznalost posvátných věcí. Podobný status postupně získala vlivem osvícenství neznalost empirických poznatků.

Tradice vlivem zdůrazňování nabyla špatného jména, protože začala být spojována s termíny negativního zabarvení – dogma, pověra, nesnášenlivost. Pro dogma je přirozené, že je přijímáno bez racionální reflexe a empirického pozorování, někdy také formou určitého donucení. Podstatou většiny dogmat bylo také dlouhé trvání, takže byly součástí tradice, a proto se tyto dvě entity postupem času ve vnímání propojily. Podobně se také jako aspekt tradičnosti začala chápat pověra, forma omylu. Nesnášenlivost k různým skupinám byla rovněž považována za určitý následek tradičního uvažování, což vedlo k pozdějšímu propojení termínů. [Shils 1981 : 5]

Tradice se postupně začala vnímat jako příčina nebo následek nevědomosti, dominance kléru, náboženské nesnášenlivosti, společenské hierarchie, nerovnoměrného rozdělení bohatství, předrozdělení nejlepších pozic ve společnosti na základě narození atd. Tradice se tak stala typickou pro určitý typ společnosti, tradiční společnosti. Naopak rozšíření racionality a vědeckých znalostí bylo chápáno v tom smyslu, že vylučuje tradiční způsob života. Rozum v tomto pojetí ničí moc církve, potlačuje moc monarchie, ruší privilegia daná příbuzenstvím a původem atd.

Keller upřesňuje, že tvrzení o nahrazování víry rozumem v osvícenství, není zcela přesné. Podle něj je přesnější říci, že osvícenství nahrazuje víru v Boha vírou v pokrok. Nejruznější myšlenky osvícenství jsou určitou sekularizovanou verzí křesťanských idejí. „Víru ve spasení nahradila u osvícenců víra v nekonečné možnosti zdokonalování člověka a celé lidské společnosti.“ [Keller 2005 : 37]

Přívrženci pokroku dosáhli během své historie mnoha úspěchů. Obecně se přijala jejich teze, že činit něco dobře nemůže znamenat dělat to jako dřív. Osvícenství se však ocitlo ve slepé uličce, když svůj program již zrealizovalo a jeho úspěchy jsou přitom považovány za přirozené. Naopak negativa osvícenství jsou stále více zdůrazňovaná. Ukazuje se, že za přijetí osvícenských myšlenek se zaplatilo obsazením teritoria tradičnosti, křesťanské víry, úcty k předkům, respektu k autoritě v rodině a v jiných institucích. Cenou se tedy stalo i to z tradice, co je vhodné, a

postupně se objevovala také řada předtím nepředvídaných negativních následků. [Shils 1981 : 6]

V současnosti autoři spíše kritizují takový přístup, kdy je společnost nahlížena jako systém schopný seberegulace, či dokonce sebezdokonalování. Člověk by v tomto pojetí musel být tvor vždy jednající racionálně. Svým cílům by dokázal přiřazovat optimální prostředky k jejich dosažení. V každé situaci by zvažoval možnosti, vybíral cesty, zvažoval rizika a vedlejší důsledky. Dnes se pochybuje o totální racionalitě člověka. „V praktickém životě se omezená lidská racionalita projevuje tím, že člověka ani nenapadne plýtvat zbytečně energií při hledání nejlepšího možného řešení problémů. Nemá k tomu zpravidla ani vhodné informace, ani schopnost komplexně je zpracovat.“ [Keller 2003 : 87] „Veškerá lidská činnost podléhá habitualizaci. Jakákoliv často opakovaná činnost se ustálí ve vzorec, který pak může být bez větší námahy napodobován a který je pak svým vykonavatelem chápán jako tento vzorec.“ [Berger; Luckmann 1999 : 56]

3.3 Vliv konzervatismu na postavení tradice v životním způsobu

Konzervativní myšlení tvoří určitou protiváhu osvícenství. Představuje jeden z hlavních filozofických, ekonomických a politických proudů západního myšlení vedle liberalismu a socialismu. Protestuje proti rozpadu tradičních forem a oceňuje stabilitu tradičního řádu. Nesouhlasí s procesy individualizace a diferenciaci podsystemů. Konzervatismus rovněž odmítá ekonomický redukcionismus a tvrdí, že na rozumu nelze založit žádné trvalé společenství. Společnost je podle něj držena pohromadě zvyky, tradicemi a vlastnostmi, které nejsou kalkulovatelné rozumem (city, ochota k oběti atd.). Konzervatisté hájí hodnoty, které ekonomicky nelze poměřovat. „Racionalistické opovrhování zvyky a tradicemi pouze uvolňuje dobrovolná pouta, která drží společnost pohromadě a která musí být proto později nutně nahrazena nátlakem.“ [Velký sociologický slovník 1996 : 531]

Na rozdíl od osvícenců se konzervativci domnívají, že instituce typu rodiny, církve, komunity či národa jsou významnější než jejich členové, než individuum. Jedinec je produktem působení společenských vztahů a institucí a je závislý na celku. Osvícenci zdůrazňovaná rovnost je v konzervatismu převážena hierarchií a statusovou odlišností. [Podracký 2004 : 32]

V důsledku moderní revoluce se dosavadní soulad mezi jedincem a společností rozpadá. Člověk ztrácí známé opory a společnost se mu zdá nesmyslná a odcizená. Tento nesoulad lze vyřešit pouze návratem k tradičním formám lidského soužití. Člověk, který je vzdálen od své komunity, tím nezískává větší svobodu a více práv, ale osamělost, úzkost a obavy.

Představitel konzervatismu Edmund Burke⁹ chápal společnost jako celistvý organismus, ve kterém jednotlivé části spolupracují a zároveň podléhají stejnému principu rovnováhy. Burke zdůrazňuje význam tradice. Tvrdil, že společnost představuje nezrušitelný svazek mezi těmi, kdo ji v dané chvíli tvoří, těmi, kdo již zemřeli a těmi, kdo se ještě nenarodili. Skutečnost, že je společnost tvořena dlouhým řetězcem generací, nedává nikomu právo na to, aby ničil zvyky a instituce, které se dědí a náleží stejně generacím minulým a budoucím. [převzato z - Keller 2005 : 46]

Další konzervativce Louis de Bonald¹⁰ postavil svůj výklad na kontrastu tradičních jistot a nových nejistot. Za klíčový jev v tomto porovnání pokládal pokles vlivu náboženství. Společnost vnímal za boží výtvor, kde je zásadní nadosobní autorita a hierarchie. Obdivoval dobu středověku a chtěl se k ní nějakým způsobem vrátit. Za záruku svobody považoval příslušnost k stavovským, profesním a jiným seskupením. Vliv na rozšíření zhoubného individualismu připisoval protestantskému náboženství, které spojoval s převládnutím materiálních hodnot nad duchovními. [převzato z - Keller 2005 : 47]

Francouzským konzervativním politickým směrem je tradicionalismus. Vyvinul se jako reakce na Velkou francouzskou revoluci a osvícenskou filozofii. Tradicionalisté vidí v tradici základ společenského řádu, prosazují její obnovu a zachování. Tento směr se vyznačuje hledáním kořenů, lpěním na tradičních hodnotách a snahou nepodléhat módě. Programem politických stran se mají stát hodnoty pocházející z evropské renesance. Lidé jsou podle tradicionalistů plně sami sebou pouze díky společnosti, která je starší než oni a pozvedá je k důstojnosti lidských bytostí. K tradicionalistické škole se řadí Louis de Bonald, Jean de Maistre a François de Lammenais. [Podracký 2004 : 9 - 16]

Osvícenství a konzervatismus jsou stále vlivné myšlenkové tradice. Ze současného pohledu se však obě východiska jeví problematičtěji. Osvícenské

⁹ Edmund Burke (1729 – 1797) – anglický myslitel, považován za otce politického a sociálního konzervatismu

¹⁰ Louis de Bonald (1754 – 1840) – francouzský konzervativce, z jehož myšlenek čerpal také zakladatel sociologie August Comte

přehlížení všeho tradičního se ukázalo být zjednodušující a konzervativistické zpochybňování jedincovy individuality a svobody není pro moderního člověka přijatelné. Pokud chceme hledat roli a význam tradice v současnosti a budoucnosti, čímž apriori odmítneme osvícenský předpoklad vymizení tradice, nemělo by se její přijetí do životního způsobu vylučovat s individuální svobodou a prostorem pro rozvoj a vylepšování (hledání nových interpretací apod.).

3.4 Tradice v životním způsobu společnosti a jednotlivce

3.4.1 Z pohledu společnosti

Byl rozvoj moderních společností doprovázen úpadkem role tradice ve společnosti? Většina sociálních teoretiků odpovídá kladně. Thompson takové jednotné shrnutí problematizuje. Ptá se, proč určité tradice a přesvědčení si ve společnosti stále uchovávají svůj význam. Ti, kteří zastávají obecnou hypotézu o úpadku tradic, přežívání takových rysů interpretují jako návrat do minulosti a zpátečnictví. Vylučují možnost, že by tradice mohla nějakým způsobem zůstat nedílnou součástí současnosti. Thompson se naopak domnívá, že tradice může stále plnit pro společnost důležité funkce. [Thompson 2004 : 150]

Způsob života společnosti a jedince lze vnímat jako jakýsi propletenec minulého a nově utvořeného. Nelze zdůrazňovat ani jeden z těchto aspektů. Existence společnosti je nutně kontinuální. Podobně jako se město skládá z budov různého stáří, tak je společnost tvořena prvky z minulosti i prvky novými. To, že v jednom čase koexistují vzorce vzniklé v rozdílných dobách, s sebou nemusí nezbytně nést konflikt nebo rozpor. Jejich vzájemná propojenost je přirozená a je takto vnímána i členy společnosti.

Podle Shilse neexistuje společnost, ve které by byl život zcela pod dominancí tradice. Žádná společnost by nepřežila z pouhé zásoby vědění, vzorců jednání a již vytvořených předmětů. Člověk se setkává s novými situacemi, které musí řešit bez opory tradičních modelů. „Nedostatečnost zkušenosti a nalezení nezodpovězených otázek vzbuzuje skepsi k předávaným vysvětlením a oprávněnosti jednotlivých tradičních jednání a institucí.“ [Shils 1981 : 30]

Ve všech oblastech lidského života je patrný tlak na kreativitu, nové přístupy a inovace. Nejen v módě se hovoří o „posledních hitech“. To je znatelné i v tak tradiční oblasti jako je náboženský život, kde církve musí reagovat na nová témata a

stále vzniká řada nových interpretací. Podobně se i v současné výchově klade větší důraz na nalezení vlastního já a vytvoření individuality, což vede k překračování tradičních pravidel.

Z druhého pohledu se však tradice v životě společnosti ukazuje jako nezbytná. Nikdy neexistovala společnost, která by si sama vytvořila vše, co užívá, nad čím přemýšlí, z čeho se raduje a čím trpí. Taková společnost by se vyvinula z přirozeného stavu a bez jakékoli minulosti. V přítomnosti se žije z věcí minulosti více, než si lidé uvědomují. Trvání a mechanismus reprodukce vlastně společnosti umožňují stát se společností. [Shils 1981 : 34]

3.4.2 Z pohledu jedince

Heterogenita stáří myšlenek a vzorců jednání charakteristická pro společnost je také rysem typickým pro způsob života jedince. Život jediného člověka může zahrnovat nejnovější poznatky vědy (např. o tom, jak předcházet arterioskleróze), přitom se obléká ve stylu 60. let minulého století a zároveň může být členem římskokatolické církve a modlit se několikasetleté modlitby. Minulost propojená s modernitou není lidmi vnímána problematicky, ale je přirozenou podobou jejich životního způsobu.

Rovněž každá napsaná nebo vyslovená věta současníka obsahuje slova různého stáří. Málokteré slovo je vytvořeno vlastní generací pisatele či mluvčího a prakticky žádné nebylo vytvořeno jím samým.

Stejně jako je tomu v případě společnosti, je i u jedince tradice nezbytná a zároveň má svá jasná omezení. Každý ve svém životě čelí situacím, pro které není hned k dispozici řešení nebo dosavadní řešení nejsou uspokojivá. Nemůže se řídit výhradně tradičními postupy, ale jedná spontánně i impulsivně. Otázka respektování tradic pro většinu lidí neznamena hlavní téma, kterým se zabývají. Téměř každý se musí primárně věnovat řešením naléhavých otázek týkajících se živobytí, potomků atd. Na druhé straně tradice je přítomná ve všem, co člověka obklopuje. Lidské bytosti jsou v přímém kontaktu, fyzickém nebo symbolickém, s věcmi, se slovy, se způsoby jednání vytvořenými v minulosti. Tradice je tedy ovlivňuje, aniž si to sami uvědomují.

Člověk se snaží jednat racionálně, uzpůsobit své zdroje pro nejlepší možný výsledek a zvážit podmínky a náklady určitého jednání. Přes svou racionálnost jsou

lidé také impulsivní a vášniví. Dělají věci, protože je chtějí dělat, protože předpokládají uspokojení z činnosti vedoucí k zamýšlenému stavu věcí a také protože věří, že je k tomu sám stav věcí nutí. Často jednají pod okamžitým vlivem silných citů, které nedokáží ovládat. Oba znaky lidského jednání – racionálnost a emoce - omezují sílu tradice v působení na způsob života jednotlivce.

Přes tuto skutečnost se ukazuje, že mnohé z toho, o čem lidé přemýšlí, co dělají a o co usilují, je přibližným opakováním toho, jak se konalo nebo myslelo před tím, než se kdokoli žijící narodil. Je tedy nesprávné se domnívat, že minulost jednotlivce se počítá od chvíle jeho narození. Určitá podvědomá návaznost na dávno zemřelé předky se stala předmětem zkoumání hlubinné psychologie. Lidé opakuji určité představy a mýty, ačkoli žijí v na sobě nezávislých kulturách a nemohli se jakkoli navzájem ovlivnit.

Podržení dosavadních zkušeností je podle Konrada Lorenze možná ještě důležitější než získávání nových. Člověk si musí uvědomit, že nemůže s jistotou říct, které zvyky předávané tradicí jsou postradatelnou, zastaralou pověrou a které jsou nepostradatelným kulturním dědictvím. Nemůže předvídat, jaký zpětný vliv by mělo jejich vymýcení na systém norem sociálního chování, který udržuje danou kulturní skupinu pohromadě. Dále Lorenz kritizuje rozšířené podceňování iracionálního kulturního fondu vědění a stejné přeceňování všeho, co je člověk schopen vytvořit pomocí svého rozumu. [Lorenz 2000 : 59]

Dalším aspektem ve vztahu tradice a jednotlivce je případ, kdy jedinec může pociťovat určitý tlak ze strany společnosti ohledně projevování konkrétních tradic. Někdy člověk cítí stud přihlásit se k nějaké tradici, protože si myslí, že by jeho přesvědčení nebylo oceněno. Co je dnes věcí pýchy, může být zítra věcí studu. O svých přesvědčeních, rodinných zvyklostech a světových názorech nemusí lidé vždy otevřeně hovořit. Konkrétní zkušenosti raději sdílí ve skupině osob s podobnými zájmy. Ve společnosti existují módní vlny, při kterých se ožívuje zájem o určité tradice a ty, které jsou s nimi v rozporu, je obtížné sdělovat.

O tomto jevu pojednává koncept spirály mlčení v sociologii veřejného mínění. Existuje-li názor, který není tolik veřejně vyslovován, lidé, kteří jej zastávají, o něm raději mlčí, nebo jej sdělují opatrně. Názor se postupně oslabuje. Na druhé straně roste síla názoru, který je vyslovován veřejně. Omezují se existující negativní hodnocení tohoto názoru a dané mínění postupem času sílí. Podle autorky této koncepce, Elisabeth Noelle Neumannové, se takto chová většina lidí. Je ale

samozřejmě, že existují jedinci, kteří se neřídí názorovým klimatem společnosti, a ti se mohou stát nositeli změny. [převzato z - Šubrt a kol. 1998 : 36]

3.5 Funkce tradice v životním způsobu

V následujícím textu budou představeny čtyři hlavní funkce tradice – *hermeneutická, normativní, legitimizační a identifikační*. Toto rozdělení navrhl John B. Thompson. [Thompson 2004 : 151 - 152]

3.5.1 Hermeneutická funkce

Hermeneutická funkce označuje výkladový rámec pro pochopení světa. „Jedna z cest, jimiž je možné dojít k porozumění tradici, je nahlížet na ni jako na soubor obecných předpokladů, jež lidé berou jako samozřejmé při zvládání každodenního života a předávají je z generace na generaci.“ [Thompson 2004 : 151] Tradice představuje soubor premis, které považujeme za dané. Žádné porozumění není možné bez určitých předběžných předpokladů a takové předpoklady může člověk získávat prostřednictvím tradice.

Svět, ve kterém lidé žijí, je značně nepřehledný. Potřeba orientace proto patří k základním potřebám člověka. Lidé všech kultur vnášejí do světa řád, aby tuto svou potřebu naplnili. Ve světě mohou koexistovat i protichůdné výklady. Existují desítky odlišných náboženství. Lidé však nemají dostatek schopností posoudit, nakolik jednotlivá přesvědčení odpovídají skutečné povaze světa. Jsou ale schopni posoudit, jak jejich vlastní představy zapadají do sebe a to jim dodává pocit bezpečí. [Keller 1992 : 70]

„Monotónní svět našich předků fungoval v takřka nezměněné podobě po celé generace. Pohybovali se v něm s jistotou lidí, kteří nepotřebovali vždy vědět, co vlastně činí, měli-li pocit, že tak činí správně. Tato jistota pocházela z nekonečného opakování. Jediným skutečně vážným problémem, který mohl v těchto podmínkách uklidňující stagnace nastat, byl výskyt čehokoli nového, dosud nevyzkoušeného, a proto podezřelého.“ [Keller 1992 : 70] Vše nové bylo nutné začlenit do již existujícího řádu.

Hermeneutickou funkci tradice lze ztotožnit s funkcí pragmatickou, kterou uvádí jiní autoři. Pragmatická funkce je jimi definována jako jednání podle

přetrvávajících vzorů chování, které člověk nemusí odůvodňovat, a redukování nejistoty rozhodování. Tradice plní z tohoto hlediska důležitou roli pro psychiku jedince i soužití lidí. Určitým způsobem zjednodušuje realitu, protože člověk nemusí vše nově zvažovat. Zároveň to umožňuje očekávat určité jednání od druhých lidí. [Velký sociologický slovník 1996 : 1326]

3.5.2 Normativní funkce

Vzory přesvědčení a chování přebírané z minulosti mohou sloužit jako normativní návod. Ukazují, jak se má člověk chovat a čemu věřit v současnosti. Thompson rozlišuje mezi poučeními přicházejícími z minulosti, které jsou rutinizovány a příliš se o nich neuvažuje, a poučeními, které jsou ospravedlňovány odkazem na tradici. „Je-li dané jednání či daná představa zakotvená v tradici, je možné odpovědět poukazem na to, že 'tomuhle věříme odjakživa' nebo 'takhle jsme to dělali vždycky'.“ [Thompson 2004 : 151]

Shils tvrdí, že normativní prvek nemusí být v tradici vždy nutně obsažen. Mnohé tradice jsou spíše faktické a popisné. Minimálně se však v nich odkazuje doporučení pro přijetí daného vzorce. Často jsou tradice normativní v tom smyslu, že směřují i k ovlivnění chování. V literárních dílech¹¹ bývá obvykle obsažen normativní prvek, např. děj knihy vykresluje špatný charakter nějaké osoby. Z jiného pohledu je literatura normativní v tom, že klasická díla se stávají modely pro úsilí následujících autorů. [Shils 1981 : 23 - 24]

Normativnost tradice slouží také k posílení koheze společnosti - vzájemné soudržnosti mezi žijícími členy společnosti. Starší pomáhají mladším s jejich uvedením do tradičních vzorců, které zase oni zdělili od těch před nimi. V tomto smyslu zemřelí ovlivňují žijící osoby. Jejich dílo a normy obsažené v jednání ovlivňuje činnost následujících generací, pro které však sami zůstávají většinou neznámí. [Shils 1981 : 24]

Někteří lidé se stále snaží nacházet nové způsoby a inovace stávajících vzorců. Někteří tak činí proto, že je uspokojuje čin invence, jiní kvůli nespokojenosti s neefektivností existujícího způsobu řešení. Ve společnosti jsou rovněž lidé, kteří nechtějí přijmout tradiční cestu jednoduše proto, že se podle ni chovali nebo chovají ostatní. Přes všechny tyto situace lze říci, že většina lidí jedná podle již existujícího

¹¹ Literatura měla v minulosti mnohdy rozsáhlé následky na společnost, např. dílo *Květy zla* od Baudelaira výrazně ovlivnilo tehdejší myšlení. [Shils 1981 : 24]

vzorce, pokud je jim tradicí nabízen. Jestliže stávající řešení není příliš obtížné či nákladné, považují jej za dostatečně dobré. V takovém případě necítí naléhavou potřebu hledat alternativy, ani k tomu leckdy nemají dost představivosti. [Shils 1981 : 201]

V podobném významu k normativní funkci se používá označení symbolická funkce tradice. Symbolická funkce znamená zpřítomňování hodnot, které jsou v dané kultuře považovány za významné, a které se proto často mění v normativní vzorce. [Velký sociologický slovník 1996 : 1326]

Normy, které tradice přenáší, jsou posvátné či světské. Obě oblasti se doplňují. Bez světského by posvátné ztratilo svou výjimečnost, bez sakrálního by profánní ztratilo to, co ho převyšuje a dává mu vyšší smysl. Zvláště posvátné normy byly sociology 19. století vnímány jako základní pro integritu lidské společnosti, např. pojetí náboženství u Emila Durkheima. Dodržování zvyků a respektování příkazů má svůj původ v náboženství a v přesvědčení, že závaznost předpisů je garantována silami posvátného. [Durkheim 2002 : 475] Vliv norem a posvátného také analyzoval Max Weber ve vztahu k protestantské etice.¹²

3.5.3 Legitimizační funkce

Třetím rysem tradice je legitimizační funkce. Tradice může z tohoto hlediska sloužit jako zdroj pro získání podpory k výkonu moci a autority. Tuto funkci vyložil Max Weber ve své teorii panství.¹³ V případě tradiční autority lidé přiznávají poslušnost osobě, která zaujímá tradičně potvrzené autoritativní postavení a její jednání je rovněž tradici podřízeno. Weberovo pojetí ukazuje na to, že tradice může zahrnovat mocenský prvek. Pro jedny je východiskem pro výkon moci a pro druhé odůvodněním poslušnosti. „A právě v tomto ohledu se tradice mohou stát „ideologickými“: to znamená, že je lze využít k ustavení či posílení mocenských vztahů, jež mají systematicky asymetrickou strukturu.“ [Thompson 2004 : 152]

Joseph Nye tvrdí, že existuje rozdíl mezi „tvrdou mocí“, která je založená na ekonomické a vojenské síle, a „mocí měkkou“, což je schopnost ovlivňovat jiné země svou kulturou, tradicemi, ideologií. Nye vyzoroval, že tvrdá moc není v současnosti tak významná. Má-li však určitý stát „atraktivní“ kulturu a ideologii,

¹² Viz 1.3 Pojetí tradice v sociologii

¹³ Viz 1.3 Pojetí tradice v sociologii

ostatní jej budou ochotněji následovat. „Atraktivním“ se ale v současnosti většinou stává to, co vede k hmotnému zisku a vlivu. [převzato z - Huntington 2001 : 96]

Obvykle se o autoritě hovoří v souvislosti s rodinou, církvemi, sektami, vzdělávacími institucemi, státem, armádou, firmami, politickými orgány a právním systémem. Shils považuje za hlavní nositele tradice, objevující se v každé společnosti, trojici tvořenou rodinou, církví a školou. Rodina obvykle zahrnuje všechny oblasti lidského života a spolu s dalšími institucemi má učit člověka vztahu k autoritě i konformitě k očekáváním na něj kladených. [Shils 1981 : 169]

3.5.4 Identifikační funkce

Identifikační funkce tradice slouží k utváření identity. Tento aspekt zahrnuje vlastní identitu (sebepojetí) i kolektivní identitu. „Sebepojetí odkazuje k tomu, jak jedinec pojmá sám sebe jako individuum nadané určitými vlastnostmi a schopnostmi, jako individuum pohybující se po určité životní trajektorii. Kolektivní identita odkazuje k tomu, jak jedinec pojmá sám sebe jako člena nějaké skupiny či pospolitosti. Je to pocit sounáležitosti, pocit, že jsem součástí nějaké sociální skupiny, jež má vlastní dějiny a kolektivní osud.“ [Thompson 2004 : 152] Tradice pro formování identity nabízí důležité symbolické materiály, hodnoty, přesvědčení a vzorce chování. Proces formování identity vždy musí z něčeho vycházet, tedy z již existujícího souboru symbolických materiálů.

Tradice zakládá sounáležitost neboli identitu, která jedinci umožňuje mluvit o „my“. Spojení individuí do podobného „my“ se opírá o vazbu na společná pravidla a hodnoty, i o vzpomínku na společnou minulost. [Assmann 2001 : 20] Člověk pociťuje potřebu vnímat, že někam patří a zároveň se odlišuje od ostatních.

Jedinec se identifikuje se svou společností, svým národem, svým etnikem. A to i přesto, že se daná entita v čase mění. Např. sedmdesátiletý občan Velké Británie si může z vlastní životní zkušenosti uvědomovat, jak se společnost od doby jeho dětství objektivně změnila (mladí déle studují, nezaměstnaní netrpí hladem, lidé tráví hodně času sledováním televize atd.). Stále však vnímá kontinuitu společnosti a navzdory všem změnám se i nadále považuje za jejího člena. Důvodem paralelnosti mezi např. Velkou Británií roku 1930 a Velkou Británií roku 2000 není jen stejné jméno a území, ale zvláště identita pociťovaná jejími občany. Pouhá společná minulost a lokalita by rovněž nevysvětlila identitu občana Spojených států

amerických, kde kromě potomků Indiánů žádný obyvatel nemá předky žijící na tomtéž území v předešlých staletích. [Shils 1981 : 168]

Tradice tak slouží mimo jiné k pochopení vlastního postavení ve světě.

3.6 Změny funkcí tradice v životním způsobu

Po představení funkcí tradice je možné uvažovat o tom, jak se jejich role s nástupem moderní společnosti změnila. V současné praxi se většinou lidé nerozhodují mezi přijetím tradičních zvyků nebo moderního způsobu života jako dvěma navzájem se vylučujícími možnostmi. Uspořádávají svůj život tak, že propojují prvky tradice s novým životním stylem do jednoho celku. Nelze tedy přijímat všeobecný předpoklad, že tradice v moderním životním způsobu již nemá místo. Dokonce se stále tvoří nové tradice. Spíše se lze zaměřit na hledání proměn jejich funkcí v životním způsobu.

Thompson uvádí, že slábne tradiční zakotvení jednání a role tradiční autority. To znamená, že klesá vliv normativní a legitimizační funkce tradice. [Thompson 2004 : 152] Lidské jednání se méně řídí podle toho, jak se žilo dříve. Moderní člověk se dřívějším způsobem života necítí být vázán. Naopak jedná-li někdo v určité situaci daným způsobem jen proto, že se tak žilo předtím, nepovažuje se za dostatečně samostatnou a svobodnou bytost. Více se oceňuje reflexivní životní způsob, ke kterému člověk dospěl sám a umí jej před ostatními zdůvodnit. Příkladem klesajícího významu normativní funkce může být méně se objevující tradiční manželství bez předmanželského soužití. Pokud lidé nějakému přesvědčení nevěří, nechtějí být jím svazováni, ale řídí se podle svých vlastních zásad.

V moderní společnosti se odstraňuje velká část platných norem a činí se tak ve jménu rozvoje svobody individua a údajně racionálnějšího uspořádání celku. Deregulují se normy, pravidla a instituce. Vysoce racionální systémy však v sobě mají zakódovány totalitární tendence, kterým lze čelit jedině hodnotami jiného řádu (např. morálními či estetickým, které poukazují na omezenost čistě účelové racionality). [Keller 2005 : 420 - 421]

Slábnoucí význam legitimizační funkce s poklesem vlivu normativní funkce souvisí. Lidé moderní doby se méně řídí podle tradičních autorit. Jsou opatrní k pokynům, nařízením a chrání si svou autonomii. Jako příklad lze uvést zmenšující se vliv autority církve. Někteří lidé prohlašují, že jsou věřící „na svůj způsob“ a

nepotřebují institucionální zakotvení. Přetrvávající mocenské autority se považují za bariéry bránící rozvoji ještě větší svobody. Jimi vyřčená doporučení jsou přijímána s odstupem a obavou, aby člověka neuvázala k nechtěným povinnostem.

Na druhé straně si tradice uchovává svou hermeneutickou funkci. Tradice stále vykládá svět a podává o něm smysluplné svědectví. Člověk přebírá zděděné myšlenkové konstrukce a předpoklady, které nepotřebuje odůvodňovat. Tím tradice odpovídá na lidské potřeby formulovat si soubor pojmů, představ, hodnot a přesvědčení, které umožňují porozumět světu a vlastnímu postavení v něm. Chování podle tradic v každodenních situacích šetří čas a energii a při mimořádných událostech takové jednání dodává potřebnou stabilitu a jistotu.

Pokud se zdá, že moderní společnost hermeneutický aspekt tradice zničila, je to jen tím, že vytvořila nové pojmy a hodnoty (včetně hodnot humanismu, vědeckého poznání atd.). „V hermeneutickém pojetí tradice neznamenal osvícenství popření tradice jako takové, ale právě naopak jednu tradici (nebo soubor tradic) z řady dalších – tedy soubor nezpochybňovaných předpokladů, které poskytují rámeček pro porozumění světu.“ [Thompson 2004 : 151]

V moderním světě si tradice zachovává rovněž identifikační funkci, to znamená, že člověku pomáhá najít pocit sounáležitosti. Tradice lidem umožňuje pochopit své vlastní postavení ve společnosti a vlastní identitu jako součást širší pospolitosti. Giddens však uvádí, že identifikační funkce tradice se také oslabil. „Kde zaniká tradice a prosazuje se volba životního stylu, není z tohoto procesu vyňata ani osobnost. Osobní identita se musí vytvářet a přetvářet aktivněji než dříve.“ [Giddens 2000 : 63] Pokles identifikační role tradice dává do souvislosti se současnou popularitou nejrůznějších terapií a poradenství. Psychoanalýza je podle něj metodou sloužící k obnovování identity v počátečních stádiích kultury zbavující se tradice. [Giddens 2000 : 63]

Thompson nezbytnost identifikační funkce v současném životním způsobu vysvětluje tím, že projevy tradice jsou propojeny s činnostmi každodenního života. To se děje způsobem, který lidem umožňuje pochopit vlastní roli ve společnosti jako společenství osob s přibližně stejnou minulostí a osudem. Taková role tradice nebyla zatím ničím nahrazena. Jedincům poskytuje pocit sounáležitosti, pocit, že jsou součástí nějaké pospolitosti. [Thompson 2004 : 158] Proti tomuto tvrzení lze namítnout, že ve společnosti dochází k určitému odpoutávání se od vazeb na širší uskupení jako je rodina, region, národ.

Stejně jako v tradiční společnosti tak i v moderní se určitá přesvědčení jeví jako samozřejmá danost, o které se nepochybuje. Novým prvkem může být to, že existuje větší pravděpodobnost, že se rozdílné tradice setkají. Lidé si tak více uvědomují, že co jednom připadá jako dané, je pro jiné jen jednou z možností. Giddens uvádí, že setkávání rozdílných tradic musí vést k reflexivnějšímu pohledu na své chování a přesvědčení. Moderní člověk by měl umět svou tradici před ostatními obhájit a odůvodnit. Jedině pak je i pro něj samotného závazná. Setkávání s jinými pohledy vede k přemýšlení o vlastních postojích, ale přesto může tradiční chování zůstat nezdůvodňované. [Giddens 2000 : 61]

Jednání podle tradičního způsobu a vůle tradiční autority se dle uvedeného objevuje méně. Stále však znamená určité ulehčení jedincovy pozice a pomocný nástroj ve zvládnání nároků, které jsou na něj kladeny. Proto si stále může uchovávat svůj význam i v současném životním způsobu. Stále pokračující plnění určitých funkcí vysvětluje, proč se tradice v současném světě udržela.

Huntington dokonce hovoří o obratu k domácím tradicím. Popisuje současnou situaci ve světě, kdy zvláště nezápadní národy se výrazně vrací ke svým zvykům, jazykům, náboženstvím a institucím. Doba evropského kolonialismu je již minulostí, pomalu končí i americká hegemonie, a tak dochází k oživení historicky zakořeněných tradic. Obecně lze říci, že nezápadní země znovu nalézají hodnoty své vlastní kultury. Přežití západní kultury podle Huntingtona závisí na tom, zda jeho obyvatelé uznají, že jejich civilizace je jedinečná, nikoli univerzální. [Huntington 2001 : 96]

3.7 Tradice v globalizaci

V současnosti často používané slovo globalizace souvisí s tezí, že všichni lidé žijí v jednom světě. Objevují se nová rizika a nejistoty týkající se klimatických změn, globalizující se ekonomiky a dalších oblastí života. „Je mylné se domnívat, že globalizace se týká jenom velkých systémů, jako například světové finanční soustavy. Globalizace nesouvisí pouze s tím, co je „tam venku“, kdesi daleko od jednotlivce. Je to jev, který je „přímo tady“ a ovlivňuje osobní a intimní aspekty našeho života.“ [Giddens 2000 : 24]

Tyto skutečnosti byly zapříčiněny nejrůznějšími faktory, jako je např. deregulace v ekonomice či liberalizace v politice. Marshall McLuhan již v šedesátých

letech předpověděl přeměnu světa v globální vesnici. Tento vývoj dával do souvislosti s rozvojem komunikačních médií. Okamžitá komunikace mezi opačnými konci světa neznamena pouze rychlejší přenos zpráv a informací. Její existence mění samu povahu lidského života. Významný vliv na globální změny tkví nepochybně v ekonomické globalizaci – vytváření světových trhů. Globalizace však není jen ekonomická, ale také politická, technologická a kulturní. [převzato z - Šubrt 2001 : 162]

Globalizace není jednotný proces, ale soubor procesů, které mohou působit i protikladně. Většinou se tímto termínem rozumí trend směřující od lokálních specifik k celosvětové uniformitě. Zdůrazňuje se tlak a napětí, které ničivě působí na tradiční způsob života v jednotlivých oblastech. V této souvislosti se upozorňuje na významný vliv moderní západní kultury, jež potlačuje ostatní tradice a dává do popředí nerovnosti.

Globalizace ve společnosti může mít zmíněné odstředivé důsledky, ale zároveň často působí i opačně. Určitým způsobem také zdůrazňuje lokální autonomii a dochází k ožívování místní kulturní identity. Příkladem je úsilí o získání nezávislosti ve Skotsku či Quebecu. Národní a jiné tradice se tak globalizací nemusí nutně potlačovat. Větší kontakt s jinými typy tradic může naopak vést k většímu uvědomění si vlastního původu a jeho docenění. Giddens dokonce hovoří o zpětné kolonizaci, kdy nezápadní země výrazně ovlivňují Evropu a Severní Ameriku, např. v latinizaci Los Angeles či rozvoji vyspělých technologií v Indii. [Giddens 2000 : 28]

Globalizace a tradice tak tvoří dvojici společenských jevů, které se mohou vzájemně posilovat i potlačovat. Jak konstatuje Zygmunt Bauman, globalizace nejen spojuje, ale i rozděluje. Vedle rozvíjejících se globálních aspektů obchodu a informačních toků se dává do pohybu proces „*lokalizace*“, připoutávání k určitému místu. To, co pro jedny znamená globalizaci, může se druhým jevit jako lokalizace. [Bauman 1999: 8]

3.8 Změny v přenosu tradice

Tradice tedy zůstává, ale částečně se proměňuje přenos tradice. Odtrhává se od společenské interakce na sdíleném místě. Před nástupem médií si většina lidí vytvářela představu o minulosti a světě za hranicemi svého bezprostředního okolí ze symbolických obsahů, které si vyměňovali v komunikaci tváří v tvář. Určitá část

tradice je stále přenášena v rámci interakce jedinců, nově se však do předávání tradičních vzorců zapojují také mediální prostředky. [Thompson 2004 : 147]

S rozvojem médií lidé mohou pozorovat jiné osoby a dovídat se o světech – reálných i smyšlených – rozkládajících se za sférou jejich běžného setkávání.

„Jak jsou jednotlivci konfrontováni s možnostmi, jež pro ně do té doby byly nepředstavitelné, začíná se strnulost tradičních způsobů života rozpadat. Lidé opouštějí představu, že budoucnost bude ze všeho nejvíc připomínat minulost, a začínají se sami sebe ptát, co jim přinese další vývoj. Život společnosti začíná působit podstatně nejistějším dojmem.“ [Thompson 2004 : 154] Člověk je méně vnímán jako pevný bod a dokáže si lépe představit svět rizik a příležitostí. Stává se expanzivnější, otevřenější, méně omezovaný tradičními vzorci a je ochotnější experimentovat.

Navzdory klasickým teoriím modernizace dochází v různých částech světa k oživení náboženských přesvědčení a zvyků, např. oživení islámu. Jak si vysvětlit tyto trendy? Pro některé lidi může náboženství sloužit jako útočiště. Thompson však toto oživení vysvětluje lidskou potřebou porozumět světu a vlastnímu postavení v něm a nezbytností utvářet vlastní a kolektivní identitu. Tyto potřeby podle něj může někdy naplňovat tradice, ať už náboženská, národní či jiná. [Thompson 2004 : 157]

Tradice, které se v jistých ohledech promění do moderní podoby, např. podoby předatelné médií, neztrácejí význam, naopak se mohou lépe rozšiřovat. Jedinec se nerozhoduje mezi moderním a tradičním, ale bez problémů ve svém každodenním životě spojuje více různých prvků. Působením médií již tradice není zakotvena v původním kontextu, ale může být zasazena se do nových prostředí a přesahovat hranice místních prostředí. Vazba na určité místo se postupně oslabuje. Rozvoj komunikačních prostředků byl jednou z příčin určitého rozpadu tradiční autority a zakotvení vzorců jednání v tradici. Takové vykořenění však nebylo pro tradici ničující, ale stalo podmínkou pro její další rozšíření v nových kontextech a prostornějších celcích. Média tak tradici nabízejí dosud nepředstavitelné příležitosti k rozvoji. [Thompson 2004 : 160]

Určitou změnu tradice vyvolala podle Thompsona také skutečnost, že symbolický obsah se v dnešní době často fixuje na nějaký mediální nosič. „Pokud není možné tradici materiálně fixovat, vyžaduje její udržování v čase neustálé opakované předvádění jejího symbolického obsahu v každodenních činnostech.“

Praktické opakování je tím jediným způsobem, jak je možné zajistit tradici trvání v čase. Jakmile je ale možné symbolický obsah fixovat na nějaký materiální nosič, je také možné tradici alespoň do jisté míry oddělit od nutnosti praktického a neustálého předvádění.“ [Thompson 2004 : 158] Úpadek některých ritualizovaných stránek tradice (např. chození do kostela) nemusí tak znamenat úpadek tradice jako takové.

Giddens však upozorňuje na nebezpečí, aby tradice nebyly zbaveny svého obsahu tím, jak jsou medializovány a komercializovány. To hrozí v situaci, kdy tradice přestává být spojena se zkušeností každodenního života a stává se podle slov Giddense „jednou z trestek prodávaných na letišti“. „Průmysl zpracovávající kulturní dědictví rozvíjí odkaz tak, že tradici přebalí do podoby atrakce.“ [Giddens 2000 : 60] Předměty a zážitky, které jsou atraktivní pro vnější pozorovatele, často neobsahují původní hlubší smysl dané tradice. Využívá se jejich zajímavé podoby, ale jejich obsah je zjednodušen do snadno pochopitelných symbolů. Dnešní doba, doba médií a mediálního zjednodušování, má symboly v oblíbenosti.

Vztah tradice a médií je tedy zajímavým prvkem v postavení tradice v současném životním způsobu. Je zřejmé, že kromě kladného působení médií na tradici dochází také k záporným dopadům, kdy je v nich tradice zpochybňována, a nebo v sobě k tradici nenesou žádný konkrétní poměr. V životním způsobu je přenos tradice médiem jednou z více cest. Svůj význam si i nadále ponechává osobní interakce.

3.9 Rizika tradice v životním způsobu

Upřednostňování tradic či jejich odmítání přináší užitek i ztráty. V předchozích odstavcích byly představeny pozitivní funkce tradice. Nyní budou zmíněny její možné negativní dopady.

3.9.1 Morální deficit

Jednu z negativních stránek odmítání tradic lze označit jako „*morální deficit*“. Znamená to neschopnost vyrovnat se s některými základními otázkami o smyslu života a smrti a také diferencování mezi dobrem a zlem. Tradice člověku

pomáhá při zvládnání důležitých etických problémů lidského života, protože mu nabízí hodnoty a přesvědčení.

Bez tradice je nezbytné na sebe přijmout samostatné rozhodování. To klade na každého vysoké nároky. Člověk pak může hledat náhradu v ulpění na určitých činnostech, představách či předmětech a vznikají návykové závislosti. Může propadnout práci, cvičení, jídlu atd. „Stejně jako tradice je i návyková závislost určována vlivem minulosti na přítomnost; a jako v případě tradice i u závislosti hraje klíčovou roli opakování. Ale minulost, o kterou zde jde, je spíše individuální než kolektivní, a opakování je vynuceno úzkostí.“ [Giddens 2000 : 62] Člověk se vymaňuje z tradice, aby získal větší autonomii, ale hrozí mu, že příležitost volit bude paralyzována úzkostí.

Cohen Stanley uvádí, že společnosti příležitostně procházejí obdobími, kdy v nějaké situaci spatřují hrozbu pro společenské hodnoty a zájmy. Takový jev označuje za morální paniku. Někdy panika přejde a zapomene se na ni. V případě tradice (např. folklóru) se pocit hrozby uchovává dlouhodobě. K morálnímu ohrožení se vyjadřují redaktoři, biskupové, politici a společensky uznávaní experti a činí tak značně stereotypním způsobem. [převzato z - Thompson 2001 : 73]

3.9.2 Střet rozdílných tradic

Další možná rizika plynou ze střetávání rozdílných tradic. Vzrůstající četnost kontaktů mezi tradicemi způsobuje více obohacujících setkání i více konfliktů. Příčinou většího množství kontaktů je migrace populace i globalizace mediálních produktů. Zřetelné rozdílnosti mezi etniky mohou vést k napětí a nesnášenlivosti. Střety jsou tím ostřejší, čím těsněji jsou spojeny s mocenskými vztahy a nerovností ve společnosti. [Thompson 2004 : 165]

Na druhé straně se však totéž promíchávání tradice může stát zdrojem obrovské kulturní tvořivosti a dynamiky. Její plody je pak možné sledovat v literatuře, hudbě, výtvarném umění, kde proplétáním témat z různých tradic vznikají originální díla. Vytváří se kulturní neklid, který nastoluje nové umělecké formy. [Thompson 2004 : 165]

Konflikt mezi tradicemi se nevylučuje se souběžně probíhajícími procesy sdružování tradic, jako jsou: vzájemné promísení, sloučení, pohlcení a fúze. Konfliktní strany přívrženců různých tradic mohou současně zažívat sdružování,

dokonce i tehdy, snaží-li se tomu vědomě odolávat. Vzájemné promísení (*addition*) je velmi běžný jev, kdy příjemce do svého způsobu života přidává nové prvky, mezitím co pokračuje v tom, jak přemýšlel a jednal předtím. Většinou jsou tyto nové přírůstky okrajového významu a základní témata původní tradice zůstávají nedotčeny. Sloučení (*amalgamation*) znamená vzdání se prvků jedné tradice a jejich nahrazení odpovídajícími prvky jiné tradice. Objekty obou tradic musí být totožné. Za bodem sloučení jsou dvě alternativní cesty – pohlcení a fúze. Pohlcení (*absorption*) označuje situaci, kdy jeden soubor tradic vytlačí do určité míry druhý. Fúze¹⁴ znamená vznik nového hlavního vzorce tradice, který zahrnuje prvky dalších tradic, předtím na sobě nezávislých. [Shils 1981 : 275 - 279]

Prostřednictvím migrace obyvatel dochází k takové situaci, že tradice je vytržena z původního prostředí a znovuzakotvena v nové oblasti. Lidé s sebou přenášejí soubory hodnot, představ a přesvědčení. Tyto „kočující tradice“ se udržují díky ritualizovanému provozování, předávání v interakci tváří v tvář a mediovanému symbolickému materiálu. Postupem času však tradice nutně mění svůj charakter tím, jak se vzdaluje od místa původu a ocitá v novém kulturním prostředí. Šíření tradic migrujících obyvatel vytváří pestré kulturní prostředí, ale může dát vzniknout také různým napětím a konfliktům. [Thompson 2004 : 164]

V rodinném kontextu tohoto jevu mohou vzniknout rozdílné názory mezi rodiči, kteří cítí k původní tradici silnější vazbu, a dětmi, které vyrostly již v novém prostředí a snáze přijímají kulturu novou. Jedinec, který se stal migrantem, může cítit rozpor i sám v sobě. Pro migranty je „hledání kořenů“ způsobem spojení s místy jejich původu. Současně však cítí, že tyto původní tradice mají jen málo společného se stávajícími okolnostmi jeho života, vnímají je archaicky i s jistou nostalgií. [Thompson 2004 : 164]

Konflikt mezi tradicemi často vzniká na jedné straně z touhy zamezit dalšímu spojování tradic a na druhé straně z přání podpořit nové spojování. Přívrženci určité tradice chtějí zachránit či rozšířit své vlastní myšlenky, moc, postavení a získat další výhody. V krajních případech se ani nezajímají o obsah prosazované tradice, její pravdivost a platnost. Konflikt může vést ke zmíněným způsobům spojení tradic nebo k jejich dalšímu rozdělení, o kterém se mluví jako o rozštěpení, oslabení,

¹⁴ „Římské katolictví bylo fúzí židovství se zřetelně přehodnocujícím výkladem židovské víry Ježíšem a poté sv. Pavlem, ke kterému se připojuje tradice římské císařské autority.“ [Shils 1981 : 279]

oddělení¹⁵ a pokles dodržování. Pro ilustraci pohybů tradice v čase Shils uvádí příklad dešťových kapek na okenní tabuli. Z kapek se postupně vytváří malý proud, který teče v určité úhlu dolů, dostane se do kontaktu s jiným a začne téct v jiném sklonu. Spojí se do jednoho proudu, ale jen na krátký okamžik, než se rozštěpí do dvou toků. Takový proces se může opakovat vícekrát. Tak i tradice může během svého vývoje nabrat více směrů a může být stejně tak úplná a obsáhlá jako ta, z které vychází. Často u ní dochází také k různým štěpením. [Shils 1981 : 280]

Kontakt mezi tradicemi může vést k zesílenému úsilí o jasné vymezení hranic, ochranu vnitřní soudržnosti a vyloučení ostatních. Snaha o přesné stanovení hranic se odehrává ve smyslu teritoriálním a symbolickém. V symbolické rovině jde o snahu chránit tradici před působením jiné tradice. Teritoriálně se jedná o úsilí znovuzakotvit tradici do konkrétních míst a současně vytlačit z daného území jiné tradice. Teritorium se stává oblastí, ke které má určitá skupina lidí privilegovaný vztah. Tyto snahy mohou nabýt násilné povahy, zvláště pokud se spojí s politickou mocí a donucovacími prostředky. [Thompson 2004 : 165]

Konrad Lorenz upozorňuje na konfliktní situaci mezi mladší a starší generací. „Revolta moderní mládeže je nesena nenávistí, a to nenávistí velmi podobnou té nejnebezpečnější a nejobtížněji překonatelné – nenávisti nacionální. Jinak řečeno, dnešní rebelující mládí reaguje na starší generaci stejným způsobem, jakým kulturní či etnická skupina reaguje na skupinu cizí, nepřátelskou.“ [Lorenz 2000 : 61] Velká úcta k vlastním symbolům často kráčí ruku v ruce s ponižováním symbolů kterékoli jiné srovnatelné kulturní jednotky. Mladí se ve svých zvycích a způsobech chování snaží co nejostřeji odlišit od rodičovské generace tím, že činí pravý opak jejich způsobů. Na úrovni hnutí, nikoli jen jednotlivce, může být příkladem hippies. V době puberty se vyprošťuje z rodinných tradic a rozhlíží se po nových ideálech. V této fázi života se jim staré tradice jeví jako nezajímavé.

3.9.3 Ustrnutí v minulosti

Vztah k minulosti je velmi různorodý. Na jedné straně je častý kritický pohled a snaha se vůči minulosti vymezit. Na straně druhé je určité okouzlení a obdiv

¹⁵ Příkladem oddělení tradic je vztah náboženství a malířství, kdy malířství už není primárně nástrojem pro výzdobu sakrálních budov a jeho tématem jsou dnes už hlavně světské výjevy. Podobně je tomu u filozofie, ze které se postupně vydělila sociologie (Auguste Comte píše sociologické dílo ještě s filozofickým názvem Kurz pozitivní filozofie).

k minulým úspěchům, hrdinům a charizmatickým osobnostem. Charakteristikou současnosti je, že lidé minulost oceňují, ale nechtějí být jí svazováni. Naopak touží po objevení nových přístupů. Přesto se stává, že minulost je nahlížena jako model pro aktivní rekonstrukci přítomnosti. Takový pohled přináší tradiční hnutí, která usilují o znovunastoletí zlatého věku jakéhokoli jevu. Tato hnutí většinou neuspěla v získání státní moci či dominance intelektuálního názoru ve své době. Stále jsou však jejich myšlenky přitažlivé a získávají řadu horlivých přívrženců. [Shils 1981 : 209]

Připoutání se k určitému minulému stavu či poměrům je obsaženo ve všech nacionalistických hnutích. Nacionalismus je definovaný jako intenzivní národní uvědomění, které se vyhraňuje v protikladu k příslušníkům jiných národů. [Velký sociologický slovník 1996 : 664] Sám sebe definuje jako odmítnutí kosmopolitismu a usilování o návrat k hodnotám minulosti. Nacionalistická hnutí nemusí být vždy obrozenecká, ale mohou být i spojena s moderními pokrokovými myšlenkami (humanitární či demokratické ideje). Jejich cílem je celková obnova minulosti. Nemusí se vždy nutně jednat o historii reálnou, ale nacionalisté se vztahují i k fiktivní minulosti. [Shils 1981 : 209]

Nacionalistická hnutí na nesuverénních územích vždy připomínají minulou dobu velkých skutků a společné integrity. Odvolávají se na období národní nezávislosti a kulturní vyspělosti. Cítí se bohatí na statut, který sami sobě připsali a povzbuzuje je to k boji. Jejich minulost odůvodňuje budoucnost. [Shils 1981 : 210] Nacionalismus sílí zvláště tam, kde dochází k promísení různých národů na společném území, přičemž jedni požívají výrazných výhod, či se zásadně odlišují od ostatních svým způsobem života. Oboje vyvolává nesnášenlivé reakce. „V dlouhodobé perspektivě vzdělané a zámožné vrstvy směřují více než vrstvy ostatní k národnostní toleranci, případně ke kosmopolitismu. Za posledních 200 let to však byly právě vzdělané vrstvy, z nichž vycházeli předáci nacionalistických směrů. Také představa, že odstranění ekonomické zaostalosti a vyrovnání životních úrovní povede k oslabení nacionalismu, se mnohdy ukázala lichá.“ [Velký sociologický slovník 1996 : 664]

Ernest Gellner označoval nacionalismus jako politický princip, jenž z kulturní podobnosti činí fundamentální sociální pouto. Tvrdil, že nacionalismus je jevem objevujícím se až v moderním způsobu života. Pro svůj rozvoj potřebuje sociální mobilitu, atomizaci, anonymitu i stále rostoucí význam duševní práce. Zvětšující se

podíl duševní práce znamená stále důležitější manipulaci s informacemi a komunikaci mezi lidmi. Postupně se jedná více o interakci mezi anonymními partnery, kteří komunikují jazykem bez kontextu. Schopnosti ovládat tento jazyk se člověk musí učit. Ve společnosti z toho důvodu vzniká relativně homogenní kultura, která pro svou existenci potřebuje státní seskupení. [Gellner 2003 : 9]

Gellner se zamýšlí nad možnostmi, jak omezit vznik a sílu nacionalismu. Souhlasí s konzervativci, že nejlepším tmelem společnosti je kontinuita, zvyk a konsenzus, nikoli rychlé revoluční změny. Dále předpokládá, že společnosti mnohem méně podléhají nacionalismu, žijí-li v blahobytu. Zdůrazňuje též význam regionalismu, který omezuje centralistické tendence. [Gellner 2003 : 10]

Dalším rizikovým prvkem, souvisejícím s ulpěním na minulých vzorcích, je fundamentalismus. Ve fundamentalismu se usiluje o opětovné získání autority tradice v každodenním i celospolečenském životě. Může mít podobu hnutí, které vzniká uvnitř společnosti jako reakce na modernismus a liberalismus. Požaduje neměnnost dogmat, původních rituálů a zvyků a nepřipouští nové interpretace. „Nedává prostor dvojznačnosti, souběžné interpretaci a rozmanitosti identity – je to odmítnutí dialogu ve světě, jehož mír a kontinuita právě na dialogu závisejí.“ [Giddens 2000 : 66]

V původním a obecně používaném významu se fundamentalismus týká oblasti náboženství.¹⁶ V širším pojetí tohoto výrazu nemusí být omezen jen na náboženství, ale může se rozvíjet na půdě tradic všeho druhu. Hovoří se o fundamentalismu náboženském, etnickém, nacionalistickém či politickém. Ve fundamentalismu není tolik podstatný obsah přesvědčení, ale způsob obrany či prosazování přesvědčení. Často nemusí mít daleko k použití násilí. „Fundamentalismus je zablokovaná tradice. Je to tradice, která je v globalizujícím se světě, kde se ptáme po důvodech, bráněna tradičním způsobem – odkazem k rituální pravdě.“ [Giddens 2000 : 65]

Přichází ke slovu ve světě, který tradiční zvyky nevnímá jako samozřejmost, ale zkoumá je a debatuje o nich. Na pozadí všeobecných pochyb nabízí cestu, na které je tradice nedotknutelná. V tom tkví přitažlivost fundamentalismu. Do určité míry zjednodušuje příliš složitou realitu každodennosti. Svým přívržencům nabízí jasné odpovědi a řád.

¹⁶ Viz. islámský fundamentalismus.

3.9.4 Sociální neukotvenost

Tradice nabízí jistotu, kontinuitu s minulými generacemi a určitou vazbu s místem, rodinou, národem atd. Při současném zdůrazňování individualismu a nezávislosti na jakýchkoli poutech se tato funkce tradice neoceňuje. Naopak je spíše vnímána jako zátěž. Ve způsobu života jednotlivce se individualismus a tradice nemusí vylučovat, ale prvky obou tendencí mohou koexistovat. Další text se však zaměří na úvahu o důsledcích celkové odpoutanosti od sociálních vazeb.

Sociální neukotvenost je charakteristická neustálým pohybem a dynamickými změnami sociálních pozic. Ve společnosti chybí trvalá a pevná hierarchie. Např. profesní život nemá podobu spojitě kariéry, jako tomu bylo v prostředí hierarchických organizací, ale podobu krátkodobých projektů s ustavičnými přechody mezi nimi a hledáním dočasných pracovních partnerů. „V mladém věku lze díky úspěšnému projektu neobyčejně vyniknout a zazářit mnohem jasněji, než dovoľovaly poměry formálních organizací. Právě tak je však možno ve věku zralém pro nedostatek nových nápadů hluboko propadnout, neboť zde není žádná organizační struktura, která dříve zaměstnance jistila.“ [Keller 2005 : 412]

V moderním životním způsobu se pro sociální neukotvenost používá výraz flexibilita. Být flexibilní znamená být v každém okamžiku připraven přerušit všechny vazby. To by bylo znemožňováno loajalitou a závazky k druhým lidem, určité organizaci či lokalitě. Flexibilita předpokládá zřeknutí se stability, zakořenění a déle trvajících pout. Na člověka klade imperativ flexibility vysoké nároky, musí vystupovat zcela důvěryhodně a zároveň se nevázat na ty, u nichž důvěru vzbudil. Stále musí být připraven se opět odpojit. [Keller 2005 : 413] Ve společnosti vzniká zvláštní klima, které vyžaduje, aby pracovník dokazoval oddanost svému zaměstnavateli naprostou flexibilitou, ta však ve svém důsledku odmítá jakoukoli připoutanost, tedy i závazek k jedné firmě. Flexibilní člověk se zároveň oceňuje i se jím pohrdá.

Neukotvenost může směřovat k problémům se svou identitou, kterou již nemůže odvozovat od toho, kam náleží. Adaptabilita se může stát přelétavostí. Sociální neukotvenost tak může vést k velmi rizikovému chování a uvažování, kdy hodnotová a osobnostní stálost je hodnocena jako stagnace, zkosnatělost, rigidita nebo neúspěch.

O tomtéž hovoří již Ferdinand Tönnies před více než sto lety. Společnost orientovaná výhradně na zisk vytváří lidi bez vlasti, věčné cestující. Jsou dobře znalí cizích obyčejů a exotických zvyků, zapomněli však na své původní a sobě vlastní. Rychle a pružně mění charakter, přesvědčení a názory, vždy podle poslední módy. Přetahují věci a ideje z jednoho území na druhé a tím vše smíchávají a srovnávají na stejnou úroveň. Vše nové využijí jen ke svému osobnímu prospěchu. [převzato z - Keller 2005 : 413]

Podobně popisuje americkou mentalitu Alexis de Tocqueville. „Ve Francii se považuje prostota zálib, klidné mravy, rodinný duch a láska k rodnému místu za velké záruky klidu a štěstí státu; ale v Americe se nic nezdá být pro společnost škodlivější než podobné ctnosti.“ [Tocqueville 1992 : 216]

Zmíněné rysy jsou charakteristické pro kosmopolitní společnost. Kosmopolité vítají kulturní spletitost světa, ve kterém se informace a obrazy přenášejí po celé zeměkouli a lidé se pravidelně dostávají do kontaktu s lidmi uvažujícími a žijícími odlišně. Pro někoho je tento stav znepokojující a nepřejí si podobné prolínání tradic. Např. nacionalisté označují kosmopolitismus za morální patologii, která nedoceňuje své kořeny. Tolerance ke kulturní rozmanitosti je však v současném životním způsobu důležitá, ačkoli je třeba studovat i její rizika.

Zastánce kosmopolitismu Anthony Giddens připouští, že není možné žít ve světě, který by neměl žádné hodnoty a morální závazky. Jako univerzální hodnoty navrhuje toleranci a dialog. [Giddens 2000 : 66]

4. Význam slavení svátků

Téma slavení svátků je jednou z nejvíce zmiňovaných částí tradice. Mluví se o tradicích Vánoc a Velikonoc atd. Tradice je v porovnání se svátky mnohem širší pojem obsahující také jednání a rozhodování se ve všední každodennosti. Výraz tradice v souvislosti se svátky je blízký pojmu obyčej. U otázky slavení svátků lze také hovořit o rituálu. Podle antropologa Murphyho se jedná o tzv. *výroční rituály*. „Výroční rituály činí pravidelně určitý čas posvátným a umožňují v tu dobu lidem dostat se blíže k posvátným silám.“ [Murphy 2001 : 191]

Tato část práce se zaměří na význam slavení svátků a vysvětlení, proč se tato skutečnost objevuje ve všech dobách a všude na světě. Instituci svátků lze nalézt v každém typu lidské společnosti bez ohledu na její vyspělost. Svátky se slaví ve společnostech tradičních i moderních. Bude popsána společná podstata svátků, jejich podoba a funkce. Text se bude také věnovat otázce, zda se v moderní společnosti slavení svátků pozměnilo a zda svátky v současnosti plní jiné role.

Lidé všech kultur dělí čas periodicky na dobu sváteční a všední. V každém čase se vykonávají jiné aktivity. Ve všedním čase převažují činnosti pracovního charakteru, jejichž význam pro společnost je zřejmý. V době svátků se lidé chovají odlišně od všedních dnů a z vnějšího pohledu se jejich jednání může zdát iracionální. Mnohé všední aktivity (např. práce) mohou být ve sváteční den zakázány a přitom běžné zákazy jsou překračovány. „Svátek lze definovat jako společensky významný den, protiklad dne všedního či pracovního.“ [Velký sociologický slovník : 1253] Mluví se o různých typech svátků – svátcích politických či státních, církevních, přírodních. Existuje velké množství svátků. V některých kulturách jsou rozptýleny mezi všední dny, v jiných společnostech tvoří svátky jakési období.

Problematikou dělení času se v sociologické teorii zabývala řada autorů.¹⁷ E. Durkheim se se svými žáky H. Hubertem a M. Mausse¹⁸ věnoval představám o čase v náboženství a magii. „Čas v těchto představách není libovolně dělitelný, obsahuje kritická data (jejich význam bývá zdůrazněn rituály), která přerušují jeho

¹⁷ Jiří Šubrt ve své knize *Problém času v sociologické teorii* uvádí myšlenky např. těchto autorů: E. Durkheim, G. H. Mead, P. A. Sorokin, A. Schütz, G. Gurvitch.

¹⁸ Téma je rozpracováno v těchto dílech: Hubert H.; Mausse, M. *Étude sommaire de la représentation du temps dans la religion et la magie* (1909). Durkheim, E.; Mausse, M. *De quelque formes primitives de classification* (1901/1902).

kontinuitu, a určité homogenní, vnitřně nedělitelné, periody. Úkolem kalendáře není měřit čas, nýbrž zajišťovat rytmus kolektivního života a jeho pravidelnost.“ [převzato z - Šubrt 1995 : 61]

Durkheim označuje čas za jednu ze základních kategorií lidského uvažování, které má počátek v náboženství. Čas je podle něj dvojího typu – jednak rytmus individuálních životů a jednak rytmus kolektivního života, který všechny individuální zahrnuje. Dělení času na dny, týdny, měsíce atd. odpovídá rytmům společenského života a opakování rituálů, slavností a veřejných ceremonií. Měřítkem tohoto neosobního trvání jsou pevné body, které trvání organizují a vyjadřují opakující se potřebu obnovy. „Tyto kritické momenty se nejčastěji pojí s nějakým materiálním jevem – jako například pravidelné vycházení nějaké hvězdy nebo střídání ročních období -, protože k tomu, aby všichni pocítili celou tuto sociální organizaci, jsou nutná objektivní znamení.“ [Durkheim 2002 : 475] Fungování společnosti předpokládá vědomou organizaci. „Svolání ke slavnosti, k lovu či k vojenské výpravě implikuje přesné určení data, na němž se všichni shodnou, a tím se vymezí společný čas, který budou všichni vnímat stejně.“ [Durkheim 2002 : 476]

Norbert Elias chápe otázku času v souvislosti s civilizační teorií. Vnímání a zaznamenávání času interpretuje jako příklad sociálního tlaku, který se stále víc přeměňuje na sebekontrolu. Čas vytváří rámec, který slouží ke vzniku orientačních bodů uvnitř kontinuálního toku změn a umožňuje srovnávat fáze dějů. V současnosti je zvláště zřejmé, že průběh činností lidí je nutné koordinovat a synchronizovat. Tohoto úkolu se ujmají církevní a světské instituce. Elias zastává názor, že čas nelze dělit sociální a fyzikální čas, ale je „obojím v jednom“. [převzato z - Šubrt 1996 : 63 - 67]

Kromě dělení času jsou lidé zvyklí rozdělovat věci na záležitosti světské a posvátné. To jim umožňuje uspořádat si své vidění světa. Posvátným se stává určitá věc, osoba, prostor i čas, který se nazývá svátkem. Vše posvátné v sobě nese protiklad, protože člověka děsí i přitahuje. Získat přízeň posvátných sil je možné prostřednictvím vhodného rituálu. Předepsaný rituál svátku má stanovená a striktně dodržovaná pravidla. [Keller 1992 : 67 - 68]

Pojem instituce u tématu svátků není použit náhodně. Výraz instituce má zdůraznit, že daná skutečnost má své dějiny a řídí lidské chování. [Berger; Luckmann 1999 : 58] Svátkům nelze porozumět bez pochopení historického

procesu, který vedl k jejich vzniku. Druhý rys instituce znamená, že chování ve svátky je předem stanoveno. K podpoře instituce je zavedena sociální kontrola s kontrolními mechanismy. Tak i svátky jsou spojeny s autoritou státu, církve či rodiny.

Polaritě každodennosti a svátku se věnuje také Jan Assmann. Podle něj tento dvojitý aspekt času vzniká jako polarita mezi komunikativní a kulturní oblastí paměti.¹⁹ Komunikativní paměť představuje každodennost, na které se podílí každý člen společnosti a je v neformálních vzpomínkách ohraničena třemi až čtyřmi generacemi (tj. osmdesáti až sto lety). Kulturní paměť naopak připomíná svátky. Sahá až k mýtickým počátkům, má specializované nositele (kněze, šamany atd.) a je vysoce zformalizovaná a symbolicky kódovaná. [Assmann 2001 : 48 - 53] „Ve svátečním či „snovém“ čase velkých shromáždění se obzor rozšiřuje do kosmických rozměrů, do doby stvoření, počátků a velkých změn, díky nimž svět v pradávné době vznikl. Rituály a mýty vytyčují smysl skutečnosti. Jejich dbalé sledování, uchovávání a předávání udržuje – zároveň s identitou skupiny – svět v chodu.“ [Assmann 2001 : 54]

Původní funkce svátků spočívá v rozdělení času vůbec, nikoli v ustanovení svátečního času proti všednímu. Svátky strukturují a rytmezují proud času, čímž ustavují všeobecný řád, v němž teprve každodennost získává své místo. Teprve v rozvinutějších kulturách, kdy se každodenní rutina mění v rámci diferenciaci ve svébytný řád, se svátek stává místem specificky odlišného uspořádání. [Assmann 2001 : 55]

4.1 Slavení svátků v tradiční společnosti

Svátky v tradiční společnosti se vyznačovaly hojnou konzumací jídla a pití. Typické byl určitý způsob chování, který by ve všední den působil výstředně. Tančilo se, nosily se masky a převleky. Svátky se slavily na kultovních místech nebo v posvátných prostorách. Byly spojeny s různými symboly. Často byla sváteční atmosféra prosycena zvýšenou agresivitou a docházelo k potyčkám. Svátky byly doprovázeny excesy všeho druhu a dokonce mohly končit všeobecnými orgiemi. [Keller 1992 : 66]

¹⁹ Viz. 1.2.6 Tradice a paměť

Zvláště v takzvaných primitivních společnostech dochází během svátků k tomu, že se překračují běžné zákazy a nerespektují všední zvyklosti. „Ve svátek se dokonce překračuje hlavní zásada tradičních společností, že je nutno bránit styku a promísení toho, co má zůstat odděleno.“ [Keller 1992 : 72] Během svátků se také znevažovala existující politická moc a mocní si na čas vyměňovali svou roli s ovládanými. Tyto zvláštní podoby svátků lze vysvětlit na základě mýtů o stvoření světa. Dnešní svět v nich často vzniká z prvotního velkého chaosu a teprve bohové ze zmatku tvoří pevný řád. Svátky připomínají tento původní chaos, aby se v každodennosti znovu obnovil řád.

Tradiční společnosti byly spjaté s přírodou a také jejich rytmus byl přírodě podobný. Tak jako v přírodě vše prochází periodickým cyklem zrodu, růstu, stárnutí a zániku, tak existovalo přesvědčení, že totéž probíhá ve společnosti. Příroda své síly každoročně obnovuje. Podobně i v lidském světě je nutné opakované ozdravování sociálního řádu, který se v průběhu všedních činností každodenního života opotřeboval. Prostředkem této obnovy má být instituce svátků. [Keller 1992 : 72] Antika chápala funkci svátků jako nápravu všedního dne, během kterého bohové osvěžují pořádky pohaslé ve všednodennosti a upadlé do samozřejmosti a zapomnění. Nejednalo se o totální oddělení roviny posvátného a roviny světského, které by byly bez jakéhokoli vztahu. [Assmann 2001 : 55]

Většina svátků je umístěna do období, kdy v přírodě dochází k významným změnám, např. slunovrat, rovnodennost atd. Tento tradiční pohled nečinil mezi světem přírody a světem lidí rozdíly, což bylo posilováno skutečností, že společnost se v průběhu celých generací zpravidla neměnila o nic výrazněji než příroda.

Prvotní funkcí svátků je v tradiční společnosti jejich **symbolická funkce**. „Jsou vyplněny aktivitami, které nemají bezprostřední materiálně praktický přínos, ale jejichž účelem je osvěžovat vitalitu sociálního řádu.“ [Velký sociologický slovník : 1253] Svátky, které se vyznačují opakováním, nemají za cíl jen opakovat loňskou slavnost následováním téhož předpisu, nýbrž zpřítomňují dění skryté mnohem hlouběji. Řád je nutno rituálně udržovat a obnovovat ve střetu se všudypřítomným chaosem, sklonem k rozpadu. Řád není jednoduše dán, ale vyžaduje mýty, které jej vyslovují, a obřady, které jej nastolují. [Assmann 2001 : 126]

Tradiční svátky tedy symbolicky zpřítomňují mytickou minulost, aby společnost navrátily k původním principům a jejím zdrojům. Omlazená společnost

bude s novým zaujetím respektovat zákony, které jí kdysi byly dány jejími tvůrci. Ustálený pořádek drží společnost i přírodu v určených mezích. Vše ve vesmíru tvoří uspořádaný hierarchizovaný systém, v němž má každá věc své místo a každá událost svůj čas. Pravidelnost naplňuje lidskou potřebu jistoty a bezpečí. [Keller 1992 : 70]

Další významnou funkcí svátku bylo **posilování sociální soudržnosti** v prostoru a čase prostřednictvím rituálního opakování. „Tradiční kultury se často rozpadaly teprve poté, kdy byly kolonizátory zrušeny jejich zdánlivě ruinující a krajně vyčerpávající svátky.“ [Keller 1992 : 76]

Tradičním společenstvem stále hrozilo nebezpečí od cizích kmenů i nevypočitatelné přírody. Tento existenční problém souvisel se strachem ze slábnutí sociálních pout a institucí. Problém byl řešen symbolickým návratem ke zdrojům identity dané kultury, tedy slavením svátků.

V případě kultur, které nedisponují písmem, ochraňují vědění skupiny jednotliví specialisté (např. šamani). Ostatní lidé se mohou podílet jedině tím, že jsou osobně přítomni při shromážděních, které se uspořádávají u příležitosti slavení svátků. Svátky a rituály se pravidelností svého opakování starají o zprostředkování a předávání onoho vědění, jež zajišťuje identitu, a reprodukci kulturní identity. [Assmann 2001 : 54]

4.2 Slavení svátků v moderní společnosti

Všechny moderní společnosti slaví svátky, ačkoli jiné tradiční instituce a struktury se v nich ruší. Moderní společnost, která se pod vlivem osvícenství snaží jednat racionálně, se od minulých společností ve slavení svátků tolik neodlišuje a nejedná tak rozumně, jak prohlašuje.

Podobně jako v tradičních společenstvech i v současnosti lze pozorovat snahy o shromáždění společnosti. Pořádají se slavnosti s řečníky hovořícími o sociálním řádu a principech. Stejně jako v tradičních společenstvech je i v současnosti při svátcích dostatek jídla a pití. Dokonce se jako v původní podobě používají symboly a hesla, příliš se nezměnily ani kostýmy, kulisy a gesta. Moderní doba samozřejmě s sebou přináší lepší technické možnosti pro řadu světelných, zvukových a dalších efektů využívaných v době svátků. Přesto však je vnější podoba svátků moderní společnosti velmi blízká té tradiční.

V současné společnosti jsou nadále vyhlašovány svátky, které platí závazně pro všechny bez ohledu na individuální mínění. Vztahují se k minulosti, aby periodicky oživily vzpomínky na původní principy. Nemají ambice hledat přesné historické pravdy, ani nechtějí být nostalgickým ohlédnutím. „Toto pravidelné vzpomínání (o státních svátcích) je odpovědí na potřebu každé společnosti mít spolehlivě a zcela zřetelně uspořádanu svou vlastní minulost. Jednoznačně a pro všechny zcela srozumitelně utříděná společnost posiluje důvěru lidí v přítomnost tím, že dokumentuje kontinuitu hodnot, k nimž se určitý režim hlásí.“ [Keller 1992 : 77]

Moderní společnost přešla od představy cyklického vývoje k představě vývoje lineárního.²⁰ Zároveň zde už není ani idea spjatosti s přírodou. Přesto se stále v moderní společnosti slaví svátky a periodicky se zastavuje chod společnosti podle původně přírodního rytmu. Vzniká tak zvláštní situace - lidé respektují svátky své kultury, ale nad jejich obsahy se často ani nezamýšlejí. Někdy dané svátky reinterpretovali a dávají jim nové významy. Svátky v moderní společnosti tak člení kalendáře stejně jako ve společnosti tradiční, ale jejich význam v každodenním životě se změnil. [Keller 2004 : 156]

Moderní společnost řeší jiné problémy než společnost tradiční. Přírodní síly již lidé téměř ovládají a vztahy se sousedními společnostmi jsou upraveny smlouvami. Hrozby zneklidňující tradiční společnosti jsou často zakrývány konzumem a zábavou. V moderní společnosti se však objevují nová rizika. Podle Kellera skutečné ohrožení moderního člověka přichází zevnitř společnosti, zatímco tradiční společnost dříve bojovala s ohrožením vnějším. „Hlavní síla a zároveň i hlavní slabina centralizovaných společností tkví v jejich hierarchickém uspořádání.“ [Keller 1992 : 79] Fungování společnosti je v podstatě zaručována nerovným postavením jejich členů. Takové uspořádání je však zdrojem neustálého napětí.

Svátky jsou podle Kellera vhodnou příležitostí k **potvrzení aktuálních mocenských vztahů** mezi vládci a ovládanými. Pomáhají oživit vztahy podřízenosti a nadřízenosti, které se za určitou dobu opotřebovávají. Ten, kdo kontroluje průběh svátečních ceremonií, může kontrolovat celou komunitu. Má totiž

²⁰ „Zatímco starověku bylo vlastní cyklické pojmání historického času, pro středověk je už charakteristická finalistická koncepce pohybu od stvoření ke konci světa. Přebudování struktury časových představ souvisí ve středověké Evropě s přechodem od pohanství ke křesťanství. Křesťanské chápání času se opírá o tři určující momenty, které představují začátek (stvoření), kulminaci (Kristův příchod a smrt na kříži) a konec (poslední soud). Teprve díky existenci těchto „opěrných bodů“ se historický čas napřimuje, stává se časem vektorovým, lineárním a nenávratným.“ [Šubrt 2000 : 34]

pod kontrolou symboly sloužící k vytváření identity skupiny, pojmenování minulé zkušenosti a formulace aspirací do budoucna. Svátek umožňuje propojit přítomnost a budoucnost. Z minulosti, která je vykládaná pro potřeby dané chvíle, mohou účastníci načerpat jistotu pro současnost a naději pro budoucnost. [Keller 1992 : 81]

Keller se podrobněji věnuje státním svátkům slavených v moderní společnosti. Nazývá je politickým karnevalem, který má zdramatizovaný průběh. Projevy řečníků všech zemí a všech režimů se v mnohém navzájem podobají. Všechny vypravují o boji dobra se zlem. Většinou používají jednoduché slogany opakující tři zájmena: my, vy, oni. Recitováním takových mýtů, které se zdánlivě vztahují k minulosti, se upevňuje důvěra v přítomné uspořádání poměrů. „Každoroční připomenutí slavné minulosti mívá v sobě jen málo skutečné piety. Jde o vhodnou příležitost pro potvrzení aktuálních mocenských vztahů mezi těmi, kdo vládnou a kdo poslouchají.“ [Keller 1992 : 81] Novým rysem, kterého si autor všímá je, že slavení státních svátků již nevede k rozjásané účasti v masových obřadech.

Sociální stránka u svátků se významně změnila. Svátky ve vyspělých společnostech už jen málokdy probíhají masově. Keller tento trend vysvětluje identifikací jedince se skupinou. V jednoduchých pospolitostech minulosti bylo pro jedince snadné se s komunitou identifikovat. Centralizace moci však vytvořila neprůhledné sociální kolosy. Jedinec se tak spíš identifikuje s menším sociálním prostorem, ve kterém se lépe orientuje. Často je takovou skupinou rodina či úzký okruh přátel. [Keller 1992 : 84]

Celostátní svátky tedy již nestmelují národ, ale vytvářejí prostor umožňující lidem stáhnout se do soukromí. Místo kolektivních obřadů se tak svátky stávají zcela **soukromou záležitostí**. Lidé se sice stále věnují rituálům, ale vykonávají je stále více soukromě. „V období svátků se v milionech izolovaných rodin a kroužků přátel odehrává tentýž ceremoniál sváteční pohody. Nikdo při něm nemyslí na společnost, snaží se naopak vši silou zapomenout na povinnosti, které ho čekají, jakmile se zase bude muset zapojit do nekonečně nudného procesu společenské reprodukce.“ [Keller 1992 : 85] Tento trend však není zcela jednoznačný. Při některých konkrétních svátcích se lidé s oblibou sdružují, např. při slavení konce roku na náměstí.

Určitý posun lze zaznamenat i v podobě všedních dnů ve způsobu života moderní společnosti. V tradiční společnosti byla v době všedních dnů střídmost, v době svátků naopak hojnost. V moderní době lidé i ve všední den konzumují

bohatou stravu a konzumace jídla a pití někdy přechází až v plýtvání. Lidé se i v pracovním týdnu věnují volnočasovým aktivitám, kultuře atd. Požitky dříve nabízené jen ve svátek se stávají dostupnějšími a běžnějšími. Pokud všední den přebírá sváteční prvky, je přirozené, že svátek přestává být v životě společnosti i jedince tak mimořádný.

To, co je pro svátek v moderní společnosti typické a důležité, je volno od pracovních povinností. Člověk v den svátku nemusí vykonávat cestu do práce (popř. školy), být se stejnými lidmi jako v pracovní týden a namáhat se pracovními aktivitami. Svátek může trávit doma s rodinou, v přírodě, se známými, v obchodním centru a věnovat se při tom nepracovním aktivitám.

V poslední době se slavení svátků stává příležitostí pro vyšší tržby v obchodech. Komeracionalizace svátků se zaměřuje na zdůrazňování určitých rituálů během oslav a nabízí k nim speciální produkty.

Slavení svátků je též výrazně ovlivněno mediálním působením. V této souvislosti lze uvést příklad proměny podoby a funkce svátečních obřadů britské monarchie. Do konce 19. století se tyto královské obřady pořádaly kvůli šlechtě a lidem patřícím ke dvoru. Jednalo se o skupinové rituály, v nichž se britská elita utvrzovala ve vzájemné soudržnosti. O těchto událostech informoval místní tisk, který vše hodnotil značně kriticky. [Thompson 2004 : 161]

Od konce 70. let 19. století se začaly královské rituály i obraz o britské monarchii měnit. Na organizování oslav se začalo vynakládat větší úsilí, vše bylo okázalé a pečlivě nazkoušené. Média se těmto událostem věnovala již v masovém měřítku a často v oslavném duchu. Pomocí médií byly tyto tradice, dosud vymezené pro elitu, zpřístupněny rozšiřujícímu se okruhu lidí. Postupem času se základ těchto rituálů vymanil z kontextu interakce tváří v tvář. V tomto procesu se změnil i smysl a účel daných obřadů. Dnes už dávno neslouží tomu, aby se jejich prostřednictvím elita utvrzovala ve své vzájemné podpoře. Slavnostní příležitosti současného panovnického života spíše zprostředkovávají oslavu národní identity, kterou mohou přes média sledovat a tak se jí i účastnit všichni občané. [Thompson 2004 : 163]

V České republice je většina svátků původně křesťanská. Mezi svátky je dále zahrnováno sedm státních svátků odkazujících na důležité historické události (např. Den vítězství 8. května). Dalších pět svátků bývá označováno za dny pracovního klidu. Česká republika má tak jedenáct nepracovních dnů, což odpovídá evropskému průměru. V současnosti jsou mnohé dny v kalendáři zaměřeny na určitou oblast

občanského života (např. „Den dobrovolníků“; „Den bez aut“; „Den proti kouření“). Další dny mají charakter slavnosti, ke které jsou vázány různé lidové obyčeje (např. Tři králové; Masopustní úterý). V kalendáři se také objevují dva tzv. významné dny - připomínající vstup České republiky do NATO a Květnové povstání českého lidu. Průběžně probíhá politická diskuze o zavedení dalších státních svátků (např. Velký pátek) či diskuze o zákonu, který by zamezoval otevření obchodů v neděli.

Po roce 1989 jsou tzv. původní svátky doplňovány svátky inspirovanými jinými zvyky a kulturami, např. svátek sv. Valentýna. V těchto případech lidé často přijímají pouze dílčí projevy oslav, např. zdobení dýní v předvečer svátku Všech svatých - Halloween.

Závěr

Tato diplomová práce si kladla za cíl ukázat, jakou roli hraje v životním způsobu *tradice*, a jaký má v současnosti význam. Věnovala se obecnému pojetí tradice v sociologii. Fenomén tradice pak vložila do kontextu moderního způsobu života a představila současné funkce tradice i její rizika.

Tradice označuje vše, co je předáváno z minulosti do současnosti a je vytvořeno člověkem. Jejím předmětem se mohou stát myšlenky, fyzické objekty nebo vzorce chování. Jako pomůcka pro jasnější vymezení toho, co je tradicí a co už ne, byly stanoveny charakteristické rysy: opakování, zpřítomňování, kontinuita tedy spojitost s minulostí, kontrola a moc. Tradice musí být zároveň kolektivním rysem. Individuální dodržování určitých vzorců se totiž už nenazývá tradicí, ale zvykem. Ne všemu, co člověk vytváří, je umožněno stát se tradicí. Nutně dochází k procesu selekce a dalším generacím se předává jen část vědění a předmětů.

Pojem tradice se ve svých definicích obvykle váže s pojmem generace. Jev by měl být nazván tradicí teprve tehdy, splňuje-li požadavek minimálního trvání daného vzorce, kterým jsou dva přenosy ve třech generacích. Délka generace se však nemůže určit jednotně pro všechny situace, protože vždy závisí na kontextu.

Tradice jsou vnímány jako prvky stability ve společnosti. Naznamená to však, že jimi předávané vzorce se v průběhu času nemění. Tradice není jednoduchou reprodukcí, ale vyvíjí se. Každá společnost s přijetím daných modelů vytváří jejich nové interpretace. Dochází tedy k proměnám, ale pro kontinuitu tradice to není ohrožující. Nicméně je nezbytné, aby základní rysy zůstaly shodné.

Nejčastěji se termín tradice používá ve významu, ve kterém tradiční společnosti stojí v protikladu k moderním společnostem ovládaných racionalitou. Tradice bývá založena na hodnotě minulosti a zvyku respektovat to, co je odzkoušené. Podobně jako u případu ideálních typů Maxe Webera však ve skutečnosti žádná společnost není ani zcela tradiční, ani zcela racionální.

Moderní společnost je tvořena zčásti tradicemi a zčásti inovacemi, které jsou vzájemně propojeny. I to nejracionalnější jednání vychází ze znalostí nashromážděných minulými generacemi. Přítomnost tradice v moderní době je většinou lidmi vnímána jako přirozená součást života a nepovažují ji za něco, co odporuje modernímu životnímu způsobu. Koexistence minulého a přítomného se

ve společnosti bezkonfliktně doplňuje. Tradice je pro fungování společnosti nutným předpokladem, který však často bývá zamlčovaný.

Moderní společnosti mají tendenci podceňovat význam tradic a spíše zdůrazňují roli inovací a zlepšování. Právě proto jsou tradice spojovány s negativními jevy, jako je iracionálnost, nevědomost, předsudky a pověry. Tradice je tak často vnímaná jako brzda pokroku a modernizace. Takové myšlení je dědictvím osvícenských idejí, které si braly za cíl tradici zničit a nahradit ji rozumovým posouzením každé situace. Ve společenských vědách jí není také z tohoto důvodu věnován dostatek prostoru. Tak zůstává nedoceněna, ačkoli je známo, že kultura se nepředává geneticky.

Přes obecně přijímaný předpoklad oslabování tradic si však tradice stále udržuje své postavení ve společnosti. Dokonce se nadále vytvářejí i nové tradice. Důvodem je skutečnost, že pro jedince i společnost plní nezbytné funkce a zůstávají výrazně propojeny s každodenností. Jsou významné ve formování sebepojetí, utváření kolektivní identity a v pochopení světa. Tím odpovídají na lidskou potřebu orientovat se ve světě a zjednodušují složitou sociální realitu odzkoušenými sociálními rituály, rolemi a výklady světa. Tradice nabízejí člověku předpoklady, které může považovat při zvládnání každodennosti za samozřejmé.

Nelze tedy mluvit o zániku tradic, ale o spíše jejich současných proměnách. Vývoj se projevil ve změně způsobu přijímání, šíření a plnění funkcí. Proměnily se v důsledku vlivu nejrůznějších faktorů, např. působení mediálních prostředků. V moderní společnosti už tradice méně slouží k tomu, aby odůvodňovala chování poukazem na to, že *takto se to dělalo vždycky* a legitimizovala něčí autoritu. V současnosti se oceňuje spíše reflektivnější přístup k vlastním přesvědčením a jednáním. K tomu vede i běžnější setkávání různých tradic a častější konfrontace s rozdílnými způsoby života. Člověk si tak může více uvědomovat odlišnosti a pro určitý životní způsob se rozhodnout vědomě.

Tradice v životním způsobu hrají důležitou roli, mají však i svá omezení a mohou zahrnovat rizikové momenty. Konzervatismus, myšlenkový proud zdůrazňující postavení tradice, nepřisuzuje jedinci roli svobodného a rozumného aktéra, což odporuje pojetí lidské důstojnosti. Lpění na národních tradicích v sobě skrývá riziko tendence k nesnášenlivosti a nacionalismu. Důraz na původní podobě tradic a odmítnutí nových interpretací může přerůst ve fundamentalismus.

Moderní společnost, ačkoli je do značné míry racionální a odpoutaná od přírody, si ponechává instituci tradičních svátků. Funkce svátků v dnešní době slouží často k tomu, aby členům společnosti nabídly příležitost stáhnout se do soukromí.

Téma významu tradice v životním způsobu je natolik široké a provázané s dalšími společenskými jevy, že text nemohl obsáhnout všechny aspekty této oblasti. Diplomová práce však vytvořila stručný vhled do této problematiky, který může být dále rozšiřován a doplňován dalšími výzkumy.

Použitá literatura

- Assmann, Jan. *Kultura a paměť : písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*. Přel. (z něm.) M. Pokorný. Praha : Prostor, 2001. 1. vyd. s. 320. ISBN 80-7260-051-6.
- Bauman, Zygmunt. *Globalizace : důsledky pro člověka*. Přel. (z angl.) J. Ogrocká. Praha : Mladá fronta, 1999. 1. vyd. s. 157. ISBN 80-204-0817-7.
- Bauman, Zygmunt. *Myslet sociologicky : netradiční uvedení do sociologie*. Přel. (z angl.) J. Ogrocká. Praha : Sociologické nakladatelství, 1996. 1. vyd. s. 236. ISBN 80-85850-14-1.
- Berger, Peter L.; Luckmann, Thomas. *Sociální konstrukce reality : pojednání o sociologii vědění*. Přel. (z angl.) J. Svoboda. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999. 1. vyd. s. 216. ISBN 80-85959-46-1.
- Berger, Peter L. *Pozvání do sociologie : humanistická perspektiva*. Přel. (z angl.) J. Ogrocký. Brno : Barrister & Pricipal, 2003. 2. vyd. s. 194. ISBN 80-85947-90-0.
- Duffková, Jana; Tuček, Milan. Proměny způsobu života. In: Tuček, Milan a kol. *Dynamika české společnosti a osudy lidí na přelomu tisíciletí*. Praha : Sociologické nakladatelství, 2003. s. 168 – 202. ISBN 80-86429-22-9.
- Durkheim, Emile. *Elementární formy náboženského života : systém totemismu v Austrálii*. Přel. (z franc.) P. Sadílková. Praha : OIKOYMENH, 2002. 1. vyd. s. 491. ISBN 80-7298-056-4.
- Fischer, J. L. *Saint-Simon a August Comte : příspěvek k dějinám sociologického racionalismu*. Praha : Masarykova sociologická společnost, 1925. s. 175.
- Frolec, Václav. *Lidové umění a dnešek*. Brno : Blok, 1977. 1. vyd. s. 184 (edice Lidová kultura a současnost, svazek 3). 47-011-77.

- Geist, Bohumil. *Sociologický slovník*. Praha : Victoria Publishing, 1992. s. 648. ISBN 80-85605-28-7.
- Gellner, Ernest. *Nacionalismus*. Přel. (z angl.) H. Novotná; P. Skalník. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2003. 1. vyd. s. 134. ISBN 80-7325-023-3.
- Giddens, Anthony. *Důsledky modernity*. Přel. (z angl.) K. Müller. Praha : Sociologické nakladatelství, 1998. 1. vyd. s. 196. ISBN 80-85850-62-1.
- Giddens, Anthony. *Unikající svět : jak globalizace mění náš život*. Přel. (z angl.) J. Ogrocká. Praha : Sociologické nakladatelství, 2000. 1. vyd. s. 136. ISBN 80-85850-91-5.
- Goffman, Erving. *Všichni hrajeme divadlo : sebe prezentace v každodenním životě*. Přel. (z angl.) M. McGrathová. Praha : Nakladatelství Studia Ypsilon, 1999. 1. vyd. s. 246. ISBN 80-902482-4-1.
- Hrubec, Marek (ed.). *Globální spravedlnost a demokracie*. Praha : Filozofický ústav AV ČR, 2004. 1. vyd. s. 360. ISBN 80-7007-210-5.
- Huntington, Samuel P. *Střet civilizací : boj kultur a proměna světového řádu*. Přel. (z angl.) L. Nagy. Praha : Rybka Publishers, 2001. 1. vyd. s. 444. ISBN 80-86182-49-5.
- Jandourek, Jan. *Sociologický slovník*. Praha : Portál, 2001. 1. vyd. s. 288. ISBN 80-7178-535-0.
- Keller, Jan. *Dějiny klasické sociologie*. Praha : Sociologické nakladatelství, 2005. 2. vyd. s. 530. ISBN 80-86429-52-0.
- Keller, Jan. *Nedomyšlená společnost*. Brno : Doplněk, 2003. 4. vyd. s. 128. ISBN 80-7239-091-0.

- Keller, Jan. *Úvod do sociologie*. Praha : Sociologické nakladatelství, 2004. 5. vyd. s. 204. ISBN 80-86429-39-3.
- Lorenz, Konrad. *Osm smrtelných hříchů*. Přel. (z něm.) P. Příhoda. Praha : Academia, 2000. 2. vyd. s. 96. ISBN 80-200-0842-X.
- Lorenz, Konrad. *Takzvané zlo*. Přel. (z něm.) A. Veselovská. Praha : Academia, 1992. 2. vyd. s. 236. ISBN 80-200-1098-X.
- Machonin, Pavel. Životní styl. In: Machonin, Pavel; Tuček, Milan a kol. *Česká společnost v transformaci*. Praha : Sociologické nakladatelství, 1996. s. 106–114. ISBN 80-85850-17-6.
- Možný, Ivo. *Česká společnost : Nejdůležitější fakta o kvalitě našeho života*. Praha : Portál, 2002. 1. vyd. s. 208. ISBN 80-7178-624-1.
- Murphy, Robert F. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Přel. (z angl.) H. Červinková. Praha : Sociologické nakladatelství, 2001. 1. vyd. s. 267. ISBN 80-85850-53-2.
- Ortega y Gasset, José. *Úkol naší doby*. Přel. (ze špaň.) J. Forbelský. Praha : Mladá fronta, 1969. 1. vyd. s. 124.
- Podracký, Vlastimil. *Návrat k domovu : manifest tradicionalizmu*. Olomouc : Votobia, 2004. s. 144. ISBN 80-7220-206-5.
- Riesman, David. *Osamělý dav*. Přel. (z angl.) I. Hájek; M. Mašková. Praha : Mladá fronta, 1968. 1. vyd. s. 368. 23-114-68.
- Shils, Edward. *Tradition*. Chicago : The University of Chicago Press, 1981. s. 334. ISBN 0-226-75325-5.

- Šmídová, Olga. Životní styl a styl života. In: Alan, Josef; Machonin, Pavel a kol. *Jak se rodí sociologický výzkum*. Praha : Karolinum, 1992. s. 128 – 134. ISBN 80-7066-660-9.
- Šubrt, Jiří. *Civilizační teorie Norberta Eliase*. Praha : Karolinum, 1996. 1. vyd. s. 106. ISBN 80-7184-197-8.
- Šubrt, Jiří. Paměť jako sociologický problém. In: *Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica* 2/1994. Studia sociologica X. Praha : Karolinum, 1995. s. 57 – 70. ISSN 0567-8293.
- Šubrt, Jiří. *Postavy a problémy soudobé teoretické sociologie : sociologické teorie druhé poloviny 20. století*. Praha : ISV nakladatelství, 2001. 1. vyd. s. 194. ISBN 80-85866-77-3.
- Šubrt, Jiří. *Problém času v sociologické teorii*. Praha : Karolinum, 2000. 1. vyd. s. 118. ISBN 80-246-0053-6.
- Šubrt, Jiří a kol. *Kapitoly ze sociologie veřejného mínění : teorie a výzkum*. Praha : Karolinum, 1998. 1. vyd. s. 242. ISBN 80-7184-522-1.
- Tocqueville, Alexis de. *Demokracie v Americe I*. Přel. V. Jochman. Praha : Lidové noviny, 1992. 1. vyd. s. 378. ISBN 80-7106-052-6.
- Thompson, John B. *Média a modernita*. Praha : Karolinum, 2004. 1. vyd. s. 220. ISBN 80-246-0652-6.
- Thompson, Kenneth. *Klíčové citace v sociologii*. Brno, Barrister & Principal, 2001. s. 267. ISBN 80-85947-68-4.
- Velký sociologický slovník I, II*. Praha : Karolinum, 1996. s. 1627. ISBN 80-7184-164-1, ISBN 80-7184-310-5.

Weber, Max. *Metodologie, sociologie a politika*. Přel. (z něm.) M. Havelka. Praha :
OIKOYMENH, 1998. 1. vyd. s. 354. ISBN 80-86005-48-8.

Resumé

Tato diplomová práce se věnuje významu a roli tradice v současném životním způsobu. Tradicí se rozumí myšlenky, fyzické objekty či vzorce jednání, které se opakují, zpřítomňují hodnoty, jsou spojené s minulostí, kolektivní ve svém dodržování a předávání a zahrnují prvek kontroly uplatňované určitou autoritou.

Práce uvádí rozšířený předpoklad ovlivněný myšlenkami osvícenství, který konstatuje, že pozice tradice ve společnosti slábne. Text toto tvrzení problematizuje poukázáním na stále trvající i nově vznikající tradice. Tradiční vzorce si udržují své místo v životě společnosti, protože plní důležité funkce při vytváření identity, pochopení světa i jedincova postavení v něm.

Vnímání tradice se oproti její pozici v tzv. tradiční společnosti nepochybně změnilo. Lidé se méně nechávají ovlivňovat tradičními autoritami a pečlivě si brání svou svobodu. Dochází také k tomu, že přijímané tradice se dodržují do té míry, do jaké jsou přitažlivé a výhodné. Většinou lidé pak přistupují s opatrností k tomu, co by je více uvazovalo a kladlo na ně nechtěné povinnosti. Mnohem častěji mají dnes jedinci příležitost setkat se s rozdílnými životními způsoby, jinými tradicemi a zvyky. Dnešní člověk si více uvědomuje neuniverzálnost své tradice a svůj životní způsob vnímá reflexivněji.

Lidská společnost by se měla vyhnout krajním případům – kdy zdůrazňování jedné tradice vede k nesnášenlivosti k odlišnostem, nebo kdy potlačování tradice vytváří člověka bez identity.

Tradiční a moderní se tedy nevyklučuje. Tradice má v současném životním způsobu své významné místo, ale i svá jasná omezení.

This thesis deals with the importance and role of tradition in the contemporary way of life. The term tradition represents ideas, physical objects and conduct patterns which are repeated, bringing values connected with the past, collective in observing and transmitting, including an aspect of the control executed by the authority.

My thesis presents a widened postulate of the present decreasing importance of the tradition influenced by the Enlightenment. The text refers to the still continuing and newly rising traditions. The tradition maintains its position because

of its important functions on forming someone's identity, on the world understanding and on the individual position in the society.

Without any doubt, the position of the tradition has changed a lot as compared to the traditional society. People are now less influenced by traditional authorities defending their own independence. They follow a tradition when it is profitable and attractive for them. They often try to avoid the unwanted duties and engagements. Individuals have now more opportunities to meet different ways of life, other traditions and customs. Today's man is more aware of ununiversality of his own tradition and is taking his way of life more reflexively.

The human society should avoid the extreme situations – i.e. intolerance caused by emphasised of a concrete tradition or incapability to find own identity caused by destroying tradition.

„The modern“ doesn't exclude „the traditional“. The tradition has significant role in the contemporary way of life but also its evident limits.

Příloha

Češi a tradice

Výsledky dotazníkového šetření

Technické parametry

Výzkum:	<i>Naše společnost 2006, v06-12</i>
Realizátor:	<i>Centrum pro výzkum veřejného mínění, Sociologický ústav AV ČR</i>
Projekt:	<i>Naše společnost – projekt kontinuálního výzkumu veřejného mínění CVVM SOÚ AV ČR</i>
Termín terénního šetření:	<i>4. 12. – 11. 12. 2006</i>
Výběr respondentů:	<i>Kvótní výběr</i>
Kvóty:	<i>Region (Oblasti NUTS 2), velikost místa bydliště, pohlaví, věk, vzdělání</i>
Zdroj dat pro kvótní výběr:	<i>Český statistický úřad</i>
Reprezentativita:	<i>Obyvatelstvo ČR ve věku od 15 let</i>
Počet dotázaných:	<i>1119</i>
Metoda sběru dat:	<i>Osobní rozhovor tazatele s respondentem</i>
Výzkumný nástroj:	<i>Standardizovaný dotazník</i>
Otázka:	<i>PO.52</i>
Počet respondentů s volebním právem:	<i>1025</i>
Zpracovala:	<i>Magdalena Ettlerová</i>

Do prosincového šetření byla zařazena otázka, která se věnovala vztahu respondentů k tradicím. Dotazovaní se vyjadřovali k tomu, zda různé druhy tradic považují za důležité²¹. Konkrétní odpovědi zastupovaly obecnější typy tradic – národní, náboženské, rodinné a lidové. Šetření ukázalo, že více než polovina Čechů považuje jednotlivé tradice za důležité, s výjimkou jedné („navštěvovat bohoslužby“). Největší počet respondentů (94 %) uvedl, že je pro něj důležité slavit vánoční svátky. Z nabídnutých typů tradic lidé přikládají důležitost zvláště rodinným tradicím. Setkávání rodiny vnímá jako důležité 89 % oslovených a 90 % respondentů vnímá jako významné udržovat hroby příbuzných. Tradici státních výročí připisuje význam 67 % dotazovaných. Jako méně důležité vnímají oslovení lidé náboženské tradice.

²¹ Znění otázky: „Zamyslíte-li se nad dodržováním různých tradic, jak je pro Vás důležité: a) připomínat si státní výročí, b) připomínat si náboženské svátky, c) navštěvovat bohoslužby, d) udržovat hroby příbuzných, e) účastnit se rodinných setkávání, f) dodržovat lidové zvyky, g) slavit Vánoce?“ Možnosti odpovědí: rozhodně důležité, spíše důležité, spíše nedůležité, rozhodně nedůležité, neví.

Připomínání si náboženských svátků považuje za důležité 57 % dotázaných a návštěvy bohoslužeb takto hodnotí jen pětina oslovených (22%).

Tab. 1: Hodnocení významu tradic (v %)

	rozhodně důležité	spíše důležité	spíše nedůležité	rozhodně nedůležité	neví
Připomínat si státní výročí	21%	44%	27%	6%	2%
Připomínat si náboženské svátky	20%	37%	28%	13%	2%
Navštěvovat bohoslužby	8%	13%	38%	36%	4%
Udržovat hroby příbuzných	47%	42%	8%	1%	2%
Účastnit se rodinných setkání	48%	40%	9%	1%	1%
Dodržovat lidové zvyky	22%	45%	26%	4%	2%
Slavit Vánoce	61%	32%	6%	0%	0%

Třídění druhého stupně ukázalo, že tradice vnímají za důležité relativně více české ženy než muži. Častěji totiž považovaly za rozhodně důležité všechny uvedené typy tradic kromě připomínání si státních svátků, kde se mezi ženami a muži neprokázal žádný statisticky významný rozdíl. Muži relativně častěji vnímají za rozhodně nedůležité tradice náboženských svátků, účasti na bohoslužbách a lidových zvyků. Lidé, kteří uvedli, že jsou věřící, častěji označili všechny nabídnuté tradice za rozhodně důležité.

Odpovědi respondentů se podle věku nejvíce lišily v porovnání věkových kategorií 15 až 29 let a věku nad 60 let. Lidé ve věku nad 60 let více považují uvedené tradice za rozhodně důležité. Respondenti z nejmladší kategorie (15 – 29 let) častěji vnímají za nedůležité slavení státních a náboženských svátků, navštěvování bohoslužeb a dodržování lidových zvyků. V porovnání s ostatními však vícekrát označili jako spíše důležité udržování hrobů příbuzných a setkávání rodiny. Pouze tradice slavení Vánoc byla mezi věkovými kategoriemi bez statisticky významného rozdílu.

Třídění podle velikosti bydliště neukázalo v postoji k tradicím žádné statisticky významné rozdíly.

Pro dotázané, kteří označili svoji životní úroveň za špatnou, je častěji nedůležitá tradice slavení státních svátků, setkávání rodiny a dodržování lidových zvyků.